

บทที่ ๔

การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสมุฏฐานของรูปและสมุฏฐานของโรคกับการแพทย์แผนปัจจุบัน

ในบทนี้ มุ่งศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสมุฏฐานของรูปและสมุฏฐานของโรคโดยแบ่งประเด็นศึกษาออกเป็น 6 หัวข้อ คือ (๑) ความสัมพันธ์ระหว่างสมุฏฐานของรูปและโรคที่เกิดจากกรรม (๒) ความสัมพันธ์ระหว่างสมุฏฐานของรูปและโรคที่เกิดจากกรรม (๓) ความสัมพันธ์ระหว่างสมุฏฐานของรูปและโรคที่เกิดจากกรรม (๔) ความสัมพันธ์ระหว่างสมุฏฐานของรูปและโรคที่เกิดจากกรรม (๕) สรุปความสัมพันธ์ระหว่างสมุฏฐานของรูปและโรคกับการแพทย์แผนปัจจุบัน ดังนี้

การศึกษาความสัมพันธ์ ระหว่างสมุฏฐานของรูปและโรคนั้น เมื่ออธิบายตามแผนปัจจุบัน โดยนำปัจจัยจากความสัมพันธ์ของสมุฏฐานทางพระพุทธศาสนาและปัจจัยสมุฏฐานแพทย์ทางเลือกที่บ่งบอกถึงความเป็นมาจากสมัยพุทธกาลเหมือนกัน การรักษาที่เกิดจากการปฏิบัติสืบทอดกันมาทุกยุคทุกสมัยและมีการบันทึกเป็นคัมภีร์โดยอิงอาศัยกันกับคัมภีร์พระไตรปิฎก ทางพระพุทธศาสนา โดยมีองค์ธรรมที่อิงอาศัยกันและกันทุกๆ องค์ธรรมที่เกิดขึ้นอย่างมีสัมพันธ์ผูกต่อกันเป็นลูกโซ่กระทั่งเกิดเป็นวงเวียนแห่งสังสารวัฏความสัมพันธ์ขององค์ธรรมนั้นเรียกว่า ปฏิจจสมุปบาท^๑ มี๒สายคือ สายเกิด(ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์) เรียกว่าสมุทวาร และสายดับ(ความดับแห่งกองทุกข์ทั้งหมด) เรียกว่า นิโรธวามีพระบาลีพุทธภาษิตโดยย่อดังนี้

สายเกิด

อิมสุมี สติ อิทํ อุปฺปชฺชติ อิมสุสุปฺปาทา อิทํ อุปฺปชฺชติ

เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น

เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย สังขารจึงมี

เพราะสังขารเป็นปัจจัย วิญญาณจึงมี

เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย นามรูปจึงมี

เพราะนามรูปเป็นปัจจัย สฬายตนะจึงมี

เพราะสฬายตนะเป็นปัจจัย ผัสสะจึงมี

^๑ ปฏิจจสมุปบาท คือ ปัจจัยการ หมายถึงอาการแห่งธรรมที่อาศัยกันเกิดขึ้น (ส.นิ.อ.(ไทย) ๒/๑/๗).

เพราะผัสสะเป็นปัจจัย เวทนาจึงมี

เพราะเวทนาเป็นปัจจัย ตัณหาจึงมี

เพราะตัณหาเป็นปัจจัย อุปาทานจึงมี

เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย ชาติจึงมี

เพราะชาติเป็นปัจจัย ชรามรณะจึงมี ความโศก ความคร่ำครวญ ทุกข์ โทมนัส ความคับ
แค้นใจจึงเกิดขึ้น พร้อมกองทุกข์ทั้งมวลจึงเกิดขึ้นประการฉะนี้

สายดับ

อิมสุมี อสติ อิทํ น โหติ อิมสุส นิโรธา อิทํ นิรุชฌติ

เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้ก็ไม่มี เมื่อสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้ก็ดับ

เพราะอวิชชาสํารอกดับไปโดยไม่เหลือ สังขารจึงดับ

เพราะสังขารดับ วิญญานจึงดับ

เพราะวิญญานดับ นามรูปจึงดับ

เพราะนามรูปดับ สฬายตนะจึงดับ

เพราะสฬายตนะดับ ผัสสะจึงดับ

เพราะผัสสะดับ เวทนาจึงดับ

เพราะเวทนาดับ ตัณหาจึงดับ

เพราะตัณหาดับ อุปาทานจึงดับ

เพราะอุปาทานดับ ภพจึงดับ

เพราะภพดับ ชาติจึงดับ

เพราะชาติดับ ชรามรณะจึงดับ ความโศก ความคร่ำครวญรำพัน ทุกข์โทมนัสความคับ
แค้นใจก็ดับ กองทุกข์ทั้งมวลก็ดับลงด้วยประการฉะนี้^๒

^๒วิ.ม. (แปล) ๔/๑-๓/๒-๖, ที.ม. (แปล) ๑๐/๕๗-๖๑/๓๑-๓๕, ๕๖-๑๑๖/๕๗-๖๖, อง.ติก. (แปล) ๒๐/
๖๒/๒๔๒-๒๔๓, พุ.ม. (แปล) ๒๕/๒๗/๑๑๓, พุ.ญ. (แปล) ๓๐/๔/๕๕-๕๖, อภิ.วิ. (แปล) ๓๕/๒๒๕-๓๕๓/
๒๑๘-๓๐๕.

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสภยิตนี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นมีใจยินดีต่างชื่อชมภยิตของพระผู้มีพระภาคเจ้า^๓

การศึกษาวิจัยเพื่อหาความสัมพันธ์ (Association) ระหว่างสาเหตุของโรคกับการเกิดของรูปนั้น ตัวอย่างเช่น ถ้าต้องการทราบว่าความสัมพันธ์ระหว่างสมุฏฐานของรูปและโรคนั้น จะเป็นสาเหตุของการเกิดรูปและโรคมาจาก กรรม จิต อุดู อาหาร หรือไม่ก็ทำการศึกษาวิจัยดู ถ้าพบว่าคนฆ่าสัตว์ประจำ มีจิตใจโหดเหี้ยมและชอบรับประทานอาหารแบบ สุก ๆ ดิบ ๆ เป็นผู้ที่เสียชีวิตตั้งแต่อายุยังน้อย เป็นผู้วิกลจริตจิตฟั่นเฟือน เมื่ออากาศเปลี่ยนแปลงโรคก็กำเริบ เมื่อรับประทานอาหารแสดงกับโรคก็กำเริบเช่นกัน อัตราการเสียชีวิตและป่วยสูงกว่าผู้ที่ไม่เคยฆ่าสัตว์เลย มีจิตใจชอบปฏิบัติธรรม อยู่ในที่อากาศเปลี่ยนแปลงได้ รับประทานอาหารที่สุกและสะอาด ก็แสดงว่า การฆ่าสัตว์กับโรคอายุสั้น การมีจิตใจโหดเหี้ยมกับโรควิกลจริตจิตฟั่นเฟือน การที่อากาศเปลี่ยนแปลงกับโรคที่กำเริบในฤดูนั้น และผู้ที่รับประทานอาหารไม่แสดงต่อโรคนั้น ล้วนมีความสัมพันธ์กัน หรือการฆ่าสัตว์น่าจะเป็นโรคของผู้ที่มีอายุสั้นเพราะผลของปาณาติบาตส่งผลในปฏิสนธิกาลคือส่งผลนำไปเกิด

การทำบาปที่ครบองค์ประกอบของปาณาติบาตทั้ง๕จัดเป็นอกุศลกรรมที่สมบูรณ์ ถ้ากรรมคือการฆ่านี้ส่งผล เมื่อสิ้นชีวิตจะนำไปเกิดในอบายภูมิ คือ นรก เปรต อสุรกาย สัตว์ดิรัจฉาน เป็นการส่งผลในปฏิสนธิกาล การส่งผลในปัตติกาล คือ ส่งผลหลังจากเกิดแล้วคือทำให้ ได้เห็น ได้ยิน ได้กลิ่น ได้ลิ้มรส ได้รับสัมผัส ได้รับอารมณ์ และพิจารณาอารมณ์ที่ไม่ดี และเสกกรรมยังส่งผลทำให้มีอายุสั้น ซึ่งอกุศลกรรมจะตามมาส่งผลได้ตั้งแต่เกิดอยู่ในท้องมารดา ทำให้ได้รับอันตรายได้รับความวิบัติต่างๆ มารดาบิดาก็มักมีแต่โรคภัยไข้เจ็บก็ส่งผลให้บุตรที่อยู่ในครรภ์ไม่ได้รับอาหารจากมารดาเท่าที่ควร ทำให้อ่อนแอมาตั้งแต่แรกเกิด ก็ได้ หรือในเวลานั้นอาจส่งผลทำให้โรคทรัพย์ของบิดามารดาพินาศ ของกิน ของใช้ เครื่องนุ่งห่มขาดแคลนทำให้การบริหารครองชีพไม่ดี ทารกก็ขาดความสมบูรณ์ อาจจะตั้งแต่อยู่ในครรภ์ และหรือเมื่อคลอดแล้วอาหารการกินไม่สมบูรณ์ ทารกย่อมอ่อนแอและทำให้มีอายุสั้นได้ เพราะผลแห่งการฆ่าสัตว์นั้นติดตามมาส่งผลบีบคั้นให้ย่อยยับไปตามวาระ ตามโอกาสและหรือส่งผลทำให้ถูกฆ่า ถูกทำร้าย เป็นต้น แต่ทั้งหมดก็ต้องศึกษาจากสมุฏฐานธาตุทั้ง ๔ หรือมหาภูตรูปทั้ง ๔ ด้วยอันได้แก่ ปฐวี อาโป เตโช วาโย เพราะเป็นพื้นฐานของการอธิบายแบบแผนปัจจุบัน ว่าธาตุทั้ง ๔ นี้เป็นสหชาตธรรม เป็นธรรมที่เกิดพร้อมกันเกิดร่วมกัน

^๓ ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑/๑ - ๓.

^๔ นายแพทย์สมชาย สุพันธุ์วัฒน์, หลักสูตรบาลีวิทยา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ศูนย์ส่งเสริมวิชาการ, ๒๕๒๕) หน้า ๒๘๗.

กล่าวคือไม่ว่าจะปรากฏ ณ ที่ใดจะต้องปรากฏ ณ ที่นั้นครบทั้งคณะคือทั้ง ๔ ธาตุเสมอเป็นนิจและแน่นอน ต่างกันแต่เพียงว่า อาจจะมีธาตุใดธาตุหนึ่งยิ่งและหย่อนกว่ากันเท่านั้น จะขาดธาตุใด ธาตุหนึ่งใน ๔ ธาตุนี้ไปแม้แต่เพียงธาตุเดียว เป็นไม่มีเลยธาตุดินที่แข็ง ย่อมจะอยู่กับน้ำที่เกาะกุมอยู่กับไฟที่เย็นและอยู่กับลมที่เคร่งตึง ส่วนธาตุดินที่อ่อน ย่อมจะอยู่กับน้ำที่ไหลอยู่กับไฟที่ร้อนและอยู่กับลมที่ไหว

ในการบอกเล่าเหตุการณ์ที่บรรพบุรุษสืบทอดกันมาถึงปัจจุบัน บอกถึงปัจจัยความสัมพันธ์ระหว่างที่ตั้งแรกเกิดของรูป หรือสมมุติฐานรูปที่เราเรียกว่ารูปปรมาณู หรือขั้น ๕ นั้น ในแต่ละสมมุติฐานของรูป แต่ละสมมุติฐานของโรคมีที่เกิดจากสมมุติฐานทั้ง ๔ ที่มี กรรม จิต อุดอาหาร โดยมีตัวคุมสมมุติฐานจากธาตุทั้ง ๔ สัมพันธ์กัน อธิบายความว่ามนุษย์คือการรวมตัวของรูป (มหาภูตรูปและอุปาทายรูป) กับนาม (จิตและเจตสิก {จิตได้แก่วิญญาณ} {เจตสิก ได้แก่ เวทนา สัญญา สังขาร}) จึงกล่าวได้ว่ามนุษย์คือ รูปกับนาม (เพราะรูปกับนามมีความสัมพันธ์กัน โดยการอิงอาศัยกัน เพื่อทำหน้าที่แต่ละฝ่าย)^๕ รูปตามหลักพระพุทธศาสนาเป็นการจุติปฏิสนธิจิตจากครรภ์ของสัตว์ทั้งหลายที่มีสมมุติฐานทั้ง ๔ โดยมีเหตุและปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กันระหว่างสมมุติฐานของการเกิดรูปว่าขบวนการทางพระพุทธศาสนาและทางวิทยาศาสตร์ชีววิทยาเหมือนกันกับโรคภัยไข้เจ็บที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน จำเป็นต้องสืบหาเหตุปัจจัยที่สัมพันธ์ถึงกันและกันก่อนไม่ใช่จับเอาที่ตัวเชื้อโรคเป็นเหตุอย่างเดียวแต่ว่ามีสาเหตุหลากหลายที่เกี่ยวพัน ส่งเสริม สัมพันธ์หรือเกี่ยวข้อง ให้เกิดโรคภัยไข้เจ็บขึ้นมาเพราะเหตุดังกล่าวมานี้พระพุทธศาสนาจึงมองว่าทั้งรูปและโรคมีสมมุติฐานมาจากที่เดียวกัน ทั้งรูปและนามที่เรียกว่า ขั้น ๕ คือชีวิต อยู่ในท่ามกลางธรรมชาติ อยู่ในอิทธิพลของความจริงในธรรมชาติ ได้แก่ ธาตุเจ้าเรือน ที่เกิดมาแล้วย่อมมีจุดอ่อนจุดแข็งที่ติดตัวมาแต่เกิดเปรียบได้รับสารพันธุกรรม ต้องเผชิญกับภูมิอากาศ เรียก ฤดูกาล ต้องเผชิญกับความจริงของความชราการเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นธรรมชาติ สิ่งที่ทำให้ชีวิตมีความทุกข์น้อยที่สุดคือการมีพฤติกรรมการรับประทานอาหารที่ถูกต้อง การพักผ่อน การปรับปรุงอิริยาบถ การปรับปรุงสิ่งแวดล้อม การพัฒนาจิตให้สงบ การมีความพอดีของการทำงาน คือทางสายกลาง

ธาตุสมมุติฐาน^๖ และการอธิบายทางการแพทย์แผนปัจจุบัน มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงแหล่งกำเนิดโรคในธาตุทั้ง ๔ ประกอบด้วย ธาตุดิน เป็นที่ตั้งแห่งกองธาตุเป็นที่ยึดแห่งกองโรค ดิน

^๕ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. พระมหาทวี มหาปัญญา (ละลง), ความงามในพระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๑ (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ภาพพิมพ์, ๒๕๕๕), หน้า ๒๔๘.

^๖แพทย์หญิงเพ็ญภา ทพยัจริณ, การแพทย์แผนไทย การแพทย์แบบองค์รวม, พิมพ์ครั้งที่ ๑ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์ (ร.ส.พ.), ๒๕๔๔), หน้า ๒๗.

เป็นเหมือนระบบโครงสร้าง ได้แก่วัยต่างๆ เป็นของที่แข็ง จับต้องได้ ธาตุน้ำ คือน้ำทั้งหลายในร่างกาย เช่น น้ำย่อย น้ำเลือด น้ำดี ธาตุลม คือพลังแห่งการเคลื่อนไหวทั้งหลาย รวมทั้งสิ่งที่พองไว้ซึ่งธาตุทั้งมวล เช่น การทำงานของระบบสมองประสาทต่าง ๆ ธาตุไฟคือสิ่งที่เผาผลาญสิ่งที่ให้พลังงานไปขับเคลื่อนลม โดยธาตุทั้ง ๔ ต่างก็เกี่ยวเนื่องกัน ดินยอมอาศัยน้ำเช่นตบมีน้ำเลือดการเคลื่อนไหวของเลือดต้องอาศัยพลังแห่งลมขับเคลื่อนไป เช่น การเต้นของหัวใจ เป็นต้น

รูปร่างกายของคน สัตว์ เทวดา หรือ รูปพรหม นั้นล้วนแต่เกิดและยังมีชีวิตดำรงอยู่ได้ก็มาจากเหตุ ๔ ประการ คือ กรรม จิต อุดู และอาหาร หรือที่เรียกว่า เกิดมาจากสมุฏฐาน ๔ ลักษณะที่เป็นอยู่ในปัจจุบันอาจสอดคล้องหรือไม่สอดคล้องกับลักษณะที่เป็นมาตั้งแต่ปฏิสนธิในครรภ์มารดา เช่น บางคนอาจมีธาตุเจ้าเรือนเดิมเป็นธาตุไฟ ปัจจุบันมีลักษณะเปลี่ยนเป็นธาตุลม ทั้งนี้เพราะการเลี้ยงดู พฤติกรรมการรับประทานอาหารและสิ่งแวดล้อม ทำให้ธาตุเปลี่ยนไป โดยทั่วไปแล้วธาตุเจ้าเรือนเดิมจะไม่เปลี่ยนแปลงในช่วง ๖ ปีแรกของชีวิตสภาวะสุขภาพของคนเราจะถูกควบคุมด้วยธาตุทั้ง ๔

ความสัมพันธ์สมุฏฐานของรูปและโรค ที่เกิดจากสมุฏฐานของกรรม จิต อุดู อาหาร เป็นสาเหตุที่ทำให้ร่างกายอ่อนแอ อันเป็นเหตุทำให้เกิดรูปที่ไม่สมบูรณ์และโรคได้ในทุกฤดูกาลการเจ็บป่วยที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงของวัย เวลา ฤดูกาล และสถานที่ภูมิประเทศตลอดจนสิ่งแวดล้อมต่างๆ ด้วย (อายุสมุฏฐาน กาลสมุฏฐาน อุดูสมุฏฐาน และประเทศสมุฏฐาน)สมุฏฐานของรูปและโรคในพระพุทธศาสนาปัจจุบันมีความสัมพันธ์กับสมุฏฐานของโรคทั่วไป และสมุฏฐานของโรคที่เกิดจากกรรม จิต อุดู อาหาร ก็ล้วนมีสาเหตุที่สัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันทั้งหมด หลักสำคัญคือการรู้ที่ตั้งแต่แรกเกิดของรูปก็จะรู้ที่ตั้งแต่แรกเกิดของโรคได้โดยการอธิบายจากสมุฏฐานหรือสาเหตุ ความสัมพันธ์ของรูปว่าเริ่มต้นจากที่ใดถึงจะทราบว่าที่ตั้งแต่แรกเกิดของโรคนั้นเกิดจากที่ใด จะรักษาอย่างไร โดยมากแพทย์จะรักษาตามอาการของร่างกายที่เห็นของการเป็นโรรมากกว่า ส่วนทางด้านจิตใจนั้นการรักษาให้ได้ผลไม่มีแพทย์คนใดในสมัยปัจจุบัน รักษาได้ผลเลยแม้แต่รายเดียวส่วนมากเข้าใจไปเองว่าน่าจะได้ผล ความสัมพันธ์ที่เกี่ยวเนื่องด้วยวงจรนี้นั้นไม่มีที่สิ้นสุดและจุดเริ่มต้นแต่อย่างใดความสัมพันธ์ที่เป็นสมุฏฐานของรูปและโรคคือมหาภูตรูป ๔ และธาตุทั้ง ๔ ได้แก่ ปฐวี อาโป เตโช วาโย ที่เรียกกันตามเหตุของสมุฏฐานดังนี้

สมุฏฐานรูปที่เกิดจากกรรมชื่อว่า กัมมขรูป หรือกัมมัตตารูป หรือกัมมสมุฏฐานิกรูป

สมุฏฐานรูปที่เกิดจากจิต ชื่อว่า จิตตขรูป หรือ จิตตสมุฏฐานิกรูป

สมุฏฐานรูปที่เกิดจากอุดูชื่อว่า อุดูขรูป หรือ อุดูสมุฏฐานิกรูป

สมุฏฐานรูปที่เกิดจากอาหาร ชื่อว่า อาหารขรูป หรือ อาหารสมุฏฐานิกรูป

สมุฏฐานโรคที่เกิดจากกรรมชื่อว่า กัมมชโรค

สมุฏฐานโรคที่เกิดจากจิต ชื่อว่า จิตตชโรค

สมุฏฐานโรคที่เกิดจากอตุ ชื่อว่า อตุชโรค

สมุฏฐานโรคที่เกิดจากอาหาร ชื่อว่า อาหารชโรค

อย่างไรก็ตามการอธิบายถึงความสัมพันธ์ของสมุฏฐานทั้ง ๔ อยู่บนพื้นฐานมหาภูตรูป ๔ เพราะเป็นรูปที่เป็นใหญ่ เป็นประธาน เป็นที่อาศัยแก่รูปอื่น ๆ ทั้งหมด รูปอื่น ๆ ทั้งหมดถ้าไม่มีมหาภูตรูป ๔ รองรับก็เกิดขึ้นไม่ได้และธาตุทั้ง ๔ คือปฐวีธาตุ(ธาตุดิน), อาโปธาตุ (ธาตุน้ำ), วาโยธาตุ (ธาตุลม), เตโชธาตุ (ธาตุไฟ) ที่จะบ่งบอกถึงความสัมพันธ์ของสมุฏฐานรูปและโรคตามอาการ โดยอธิบายตามตัวคุณธาตุทั้ง ๔ คือธาตุดินมีตัวคุณธาตุ ๓ อย่างใน ๒๐ อาการ, ธาตุน้ำมีตัวคุณธาตุ ๓ อย่างใน ๑๒ อาการ, ธาตุลมตัวคุณธาตุ ๓ อย่างใน ๖ อาการ, ธาตุไฟมีตัวคุณธาตุ ๓ อย่างใน ๔ อาการ ดังนี้คือ

ต่อไปเป็นการอธิบายถึงความสัมพันธ์ของสมุฏฐาน ที่ทำให้เกิดรูปและโรคทั้ง ๔ คือ กรรม จิต อตุ อาหาร บนพื้นฐานของธาตุทั้ง ๔ คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม ธาตุไฟ โดยอธิบายความสัมพันธ์ตามตัวคุณธาตุทั้ง ๔ และอาการจาก ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม ธาตุไฟรูปและโรคที่เกิดจากสมุฏฐานธาตุทั้ง ๔ ที่มีความสัมพันธ์กันดังนี้

จากธาตุสมุฏฐาน ๔ คือ ธาตุสมุฏฐาน, อตุสมุฏฐาน, อายุสมุฏฐาน, กาลสมุฏฐาน ธาตุสมุฏฐาน แบ่งเป็น ปถวีสมุฏฐาน ๒๐ , อาโปสมุฏฐาน ๑๒, วาโยสมุฏฐาน ๖, เตโชสมุฏฐาน ๔^๗

๔.๑ ความสัมพันธ์สมุฏฐานของรูปและโรคที่เกิดจากกรรม

ธาตุไฟเป็นที่ตั้งแรกเกิดของรูปที่มีความสัมพันธ์กับที่ตั้งแรกเกิดของโรคที่เกิดจากกรรม มีดังนี้

โรคที่เกิดจากกรรมหรือ กัมมชโรค คือโรคที่มีธาตุไฟเป็นสมุฏฐาน ที่มีความสัมพันธ์กับสมุฏฐานของรูปและโรคที่เกิดจากกรรมตามตัวคุณธาตุไฟมีแหล่งกำเนิดในร่างกายมาจากการสันดาป คือ

- การใช้พลังงานต่างๆ (metabolism)
- ไฟน้ำย่อยในระบบย่อยอาหาร
- กระตุ้นให้จอร์ับภาพของดวงตารับแสง

^๗แพทย์หญิงเพ็ญภา ทรัพย์เจริญ, การแพทย์แผนไทย การแพทย์แบบองค์รวม, หน้า ๒๖.

-การทำงานของเซลล์สมองให้ปรากฏเป็นความชาญฉลาด

เตโชสมุฏฐาน รูปและโรคที่เกิดจากความผิดปกติหรือพิการของธาตุไฟ เป็นไฟที่ให้ ความอบอุ่น ไฟที่เผาร่างกาย และไฟสำหรับย่อยอาหาร ๔ ประการ สันตปปักคิ ไฟอุ่นกาย, ปริทัยหคคิ ไฟระส่ำระสาย, ชิรณคคิ ไฟแก่ชรา, ปริณามคคิ ไฟย่อยอาหารความสัมพันธ์สมุฏฐาน ของรูปและโรคที่เกิดจากกรรมนั้นเมื่ออธิบายตามธาตุไฟคือสัมภารเตโช ๔ อาการนั้น เฉพาะปางก เตโช ไฟที่ย่อยอาหาร ไฟธาตุนี้มีกรรมเป็นสมุฏฐานแต่อย่างเดียว ส่วนที่เหลืออีก ๓ คือ อุสมเตโชชิ รณเตโชสนดาปนเตโชนั้นมี สมุฏฐานทั้ง ๔ รูปที่เกิดจากกรรมเรียกว่า กัมมชรูปโรคที่เกิดจากกรรม เรียกว่า กัมมชโรค ธาตุไฟมีตัวคุมธาตุ ๓ อย่างใน ๔ อาการที่สัมพันธ์กับสมุฏฐานของรูปและโรค คือ

- พัทธปิตตะ คือดีในฝักบางครั้งอาจสับสนว่าน้ำดีคือธาตุน้ำ เหตุใดจึงจัดเป็นธาตุไฟ พัทธปิตตะในที่นี้คือการควบคุมการทำงานของน้ำดี และการย่อยสลายจากการทำงานของน้ำดี ส่วน น้ำดีจัดเป็นธาตุน้ำ อาการบ่งบอกการทำงานที่ผิดปกติไป หมายถึงการปวดท้อง น้ำดีอุดตัน ภาวะการผลิตน้ำดีของตับผิดปกติตับอักเสบ เกิดอาการตัวเหลือง ตาเหลือง เกิดน้ำดีอักเสบเป็นนั่ว เป็นต้น เป็นเรื่องที่ควบคุมการทำงานของธาตุน้ำเป็นอาการบ่งบอกถึงการทำงานที่ผิดปกติไป หมายถึงการปวดท้อง น้ำดีอุดตัน เป็นเรื่องที่ควบคุมการทำงานของน้ำดีในตับ และถุงน้ำดีที่เรียกว่า ในฝักนั่นเอง

- อพัทธะปิตตะ ดินนอกฝัก หมายถึง การทำงานของน้ำดีในลำไส้ การย่อยอาหาร อาการ คือจุกเสียด อืดเฟ้อ อาหารไม่ย่อย ดินนอกฝักพิการ จะทำให้เหลืองทั้งตัว ดีในฝักพิการจะมีการกุ่ม กลั่งเหมือนผีเข้า ถ่ายเป็นสีเขียว

- กำเดา องค์แห่งความร้อน เป็นตัวควบคุมความร้อนในร่างกาย หมายถึงศูนย์ควบคุม อุณหภูมิของร่างกายนั่นเอง การตรวจสามารถดูที่อาการไข้ว่าตัวร้อนจัดหรือไม่เพียงใด^๕

ธาตุไฟ (เตโชธาตุ)^๕รูปและโรคที่เกิดจากความผิดปกติหรือพิการของธาตุไฟที่ให้ความ อบอุ่น ไฟธาตุที่เผาร่างกายและไฟธาตุสำหรับย่อยอาหารฉะนั้นธาตุไฟจะมีใน ๔ อาการคือ

๑. สันตปปักคิ (ไฟสำหรับอบอุ่นกาย)
๒. ปริทัยหคคิ (ไฟให้ร้อนระส่ำระสาย)
๓. ชิรณคคิ (ไฟเผาอายุให้แก่คร่ำคร่า)

^๕แพทย์หญิงเพ็ญภา ทรัพย์เจริญ, การแพทย์แผนไทย การแพทย์แบบองค์รวม, หน้า ๗๐ – ๗๑.

^๕ม.บ. (ไทย) ๑๒/๓๐๔/๓๓๔, ๑๓/๑๑๖/๑๒๗ - ๑๒๘.

๔. ปริณามัคคี (ไฟสำหรับย่อยอาหาร)

ความสัมพันธ์ธาตุสมุฏฐานของรูปและโรคที่เกิดจากกรรมตามอาการทั้ง ๔ นี้ คำว่า เตโชธาตุ หรือ เตโชรูป เป็นรูปปรมาณู ซึ่งมีลักษณะร้อนหรือเย็น มีลักษณะทิงตุกะ ดังนี้

อุณหตต ลกขณา มีความอบอุ่น เป็นลักษณะ

อุณหเตโช และสติดเตโช มีเป็นประจำ และมีอยู่ทั่วร่างกาย

ปริปากจน รสชาติทำให้รูปเกิดร่วม สุกงอม เป็นกิจ

มททวานุปาทน ปจจุปฏฐานา ทำให้รูปที่เกิดร่วมด้วย ให้อ่อนนุ่ม เป็นผลปรากฏ

อวเสสธาตุคตย ปทฐานา มีธาตุทั้ง ๓ ที่เหลือ เป็นเหตุใกล้

ธรรมชาติที่ทรงภาวะการสุกงอมก็มีความอบอุ่นที่ดีที่มีในกายนั้นเรียก เตโชธาตุ

ที่ว่า เตโชธาตุ มีความร้อน (อุณห) เป็นลักษณะนั้น หมายถึงความเย็น(สติด) ด้วย เพราะที่ว่าเย็นก็คือความร้อนมีน้อยนั่นเองเช่นใช้คำว่าอุณหเตโชหมายถึงความร้อนและใช้คำว่าสติดเตโช หมายถึงความเย็น ซึ่งมีคำว่า เตโช อยู่ด้วยทั้งคู่

สสัมภารเตโช ๔ อาการนั้น เฉพาะปากเตโช ไฟที่ย่อยอาหารนี้ มีกรรมเป็นสมุฏฐานแต่อย่างเดียวโรคที่เกิดจากกรรม เรียกว่า กัมมขโรคส่วนที่เหลืออีก ๓ คือ อสมาเตโช ชิณเตโช สนตปนเตโช นั้นมี สมุฏฐานทั้ง ๔ คือสิ่งที่เผาผลาญสิ่งที่ให้พลังงานไปขับเคลื่อนลมโดยความสัมพันธ์ของธาตุทั้ง ๔ ต่างก็เกี่ยวพันกัน ดินย่อมอาศัยน้ำ เช่น ดับมีน้ำเลือด การเคลื่อนไหวของเลือดต้องอาศัยพลังแห่งลมขับเคลื่อนไป เช่นการเต้นของหัวใจ ว่าตัวคุณสุขภาพดี หรือมีดีก็ด้วยกำเดา สุมนา กุธเสมหะ และกริสะ ความสัมพันธ์ของ สมุฏฐานรูปที่เกิดจากกรรมทำให้เกิดโรค หรือกัมมขโรค โรคที่เกิดจากปากเตโชเป็นไฟที่ย่อยอาหาร (ที่เราเรียกว่า ไฟธาตุ) เป็นอุณหเตโช มีอยู่ที่ลิ้นไปถึงทวารหนักและเตโชธาตุนี้มีหน้าที่เผา ทำให้อวัยวะต่าง ๆ สุกและทำให้ละเอียด นุ่มนวล อาหารต่างๆ จะสุกได้นั้นต้องอาศัยความร้อน หรือไอร้อนบางอย่างก็อาศัย ไอร้อน คือธรรมชาติใดที่ทำให้สุก ธรรมชาตินั้นเรียกว่า เตโช การเกิดขึ้นของเตโชธาตุ อาศัยธาตุทั้ง ๓ ที่เหลือ เป็นปัจจัย คือ

๑. มีปฐวิธาตุ เป็นที่ตั้ง

๒. มีอาโปธาตุ เกาะกุม

๓. มีวาโยธาตุ กระพือพัด

สสมุการเตโช คือ สัมภาระของไฟ แบ่งออกเป็น ๒ จำพวก คือ

(๑)อหุณตติกเตโชธาตุไฟภายในหมายถึงธาตุไฟอันเป็นส่วนประกอบที่มีอยู่ในร่างกายที่มีวิญญาน มีอยู่ ๔ คือ

- อุสมเตโช ไฟที่ทำให้ร่างกายอบอุ่นพอสบาย เป็นอุณหเตโช มีเป็น ประจำ และมีอยู่ทั่วร่างกาย
- ปาจกเตโช ไฟที่ย่อยอาหาร (ที่เราเรียกว่า ไฟธาตุ) เป็นอุณหเตโช มีเป็นประจำ และมีอยู่ที่ลิ้นจนถึงทวารหนัก
- จิรณเตโช ไฟที่ป่มให้ร่างกายทรุดโทรมเหี่ยวแห้ง เป็นทั้งอุณหเตโช และสีตเตโช มีเป็นประจำ และมีอยู่ทั่วร่างกาย
- สนตปนเตโช ไฟที่ทำให้ร้อนเป็นไข้ได้ป่วย เป็นอุณหเตโช มีจรมมา เป็นครั้งคราว (อาคันตุกะ)

(๒) พาหิรเตโช ธาตุไฟภายนอก หมายถึงธาตุไฟอันเป็นส่วนประกอบที่มี อยู่ในสิ่งที่ไม่ มีวิญญาน มีอยู่มากมาย เช่น ไฟพื้น ไฟเผาหญ้า ไฟแก๊ส

- กลินเตโช หรือ อารมมณเตโช คือ ไฟที่เป็นนิมิตทั้งปวง มีในปริกรรม นิมิต อุกคหนิมิต และ ปฏิภาคนิมิต
- ปกติเตโช หรือ สมมุติเตโช คือไฟตามธรรมดาที่ใช้ในการหุงต้ม อนึ่ง เตโชนี้แม้จะเป็นรูปธาตุที่ต้องอาศัยความสัมพันธ์ของธาตุอื่น ๆ ก็ตาม แต่ว่ามีประสิทธิภาพเหนือธาตุอื่น ๆ ตรงที่ว่าสัตว์ทั้งหลายอายุจะยืนหรือไม่ก็เพราะเตโชธาตุนี้แหละเช่นอุสมเตโชให้ความอบอุ่นไม่พอสวย ปาจกเตโชไม่พอย่อยอาหารเพียงเท่านี้ สัตว์ทั้งหลายก็จะดำรงชีวิตอยู่ไม่ได้แล้วอหุณตติกเตโช คือ เตโชธาตุภายใน อีกนัยหนึ่งแสดงโดยย่อ คือมี ๕ อย่างดังนี้

เตโชธาตุ	กิจ	ลักษณะ	ฐาน
๑. อุสมเตโช	อบอุ่น	อุณหะ	ทั่วกาย
๒. ปาจกเตโช	ย่อยอาหาร	อุณหะ	จากลิ้นถึงทวารหนัก
๓. จิรณเตโช	ป่ม	อุณหะและสีตตะ	ทั่วกาย
๔. สนตปนเตโช	ร้อน	อุณหะ	อาคันตุกะ
๕. พาหิรเตโช	กระวนกระวาย	อุณหะและสีตตะ	อาคันตุกะ

ทั้งหมดที่กล่าวมาเป็นการแสดงความสัมพันธ์ของ สมุฏฐานรูปและโรคที่เกิดจาก เติชธาตุที่ทำให้ร้อนเจ็บไข้ได้ป่วยให้ละเอียดออกไปว่า เจ็บไข้ได้ป่วยชนิดที่ร้อนอย่างเดียวนั้น ประเภทหนึ่งและเป็นชนิดที่สะสมร้อนสะสมหนาจนถึงกับกระวนกระวายอีกประเภทหนึ่งเท่านั้นเอง เติชธาตุทั้ง๕นี้มีประจำอยู่ในร่างกายที่มีวิญญาณก็มีเป็นเติชธาตุที่จะมาก็มีเช่น อุสมาคเตโช และปากเตโชเป็นธาตุไฟที่มีอยู่ประจำในร่างกายที่มีวิญญาณ ส่วนสันตปาณเตโช ทาหนเตโช ไม่มีอยู่ประจำ เป็นอาคันตุกะจรมา ที่ปรากฏว่า ร้อนจัดหรือกระวนกระวาย ก็เพราะอุสมาคเตโช เกิดมีอาการผิดปกติด้วยอำนาจกรรม บ้าง จิตบ้าง อุตุบ้าง และอาหารบ้าง เป็นปัจจัยให้เกิดวิปริตผิดปกติไป เช่น คนที่เป็นไข้ มีอาการตัวร้อนกว่าคนที่ไม่เป็นไข้ บางคนเป็นไข้มีความร้อนสูงมาก ถึงกับเพ้อคลั่ง ทั้งนี้ก็เนื่องมาจาก อุสมาคเตโช แปรสภาพเป็นสันตปาณเตโช นั่นเอง จึงมีอาการตัวร้อนจัด และสันตปาณเตโชแปรสภาพเป็นทาหนเตโช จึงมีอาการร้อน จัดจนเพ้อคลั่ง บางคนร้อนจัดจนร้องครวญคราง ร้องให้คนช่วย แต่ตัวผู้ร้องก็ไม่รู้ พรอทวัดก็ไม่ขึ้น แต่มีอาการร้องว่าร้อนจนคลุ้มคลั่ง ทั้งนี้ก็เพราะร้อนด้วยอำนาจกรรมนั่นเอง ส่วนความแก่ชราของคนและสัตว์ทั้งหลายที่ปรากฏนั้น ก็เพราะอุสมาคเตโชที่มีอยู่ประจำในร่างกายคนและสัตว์นั่นเอง เปลี่ยนสภาพเป็นชรินเตโช เฝ้าให้ปรากฏอาการทรุดโทรมชรา คือ ความแก่ ความคร่ำคร่า ความมีพินหลุด ความมีผมหงอก ความมีหนังเหี่ยวย่น ความเสื่อมอายุ ความแก่หง่อมแห่งอินทรีย์ในของหมู่สัตว์นั้น ๆ นี้เรียกว่า ชรา^{๑๑}โดยมีกรรมจิต อุตุ อาหารเป็นสมุฏฐานความสัมพันธ์ที่มีสมุฏฐานทั้ง ๔ ได้แก่อาการ ๓๒ที่เหลือ ลักษณะไข้แห่งเติชธาตุ คือมักเจ็บป่วยด้วยโรคที่เกิดจากขบวนการเผาผลาญพลังงานในร่างกาย โดยมีสิ่งที่ควบคุมความเจ็บป่วยของธาตุไฟ ๓ ประการใน ๔ อาการดังกล่าวแล้ว

๔.๒ ความสัมพันธ์สมุฏฐานของรูปและโรคที่เกิดจากจิต

ธาตุลมเป็นที่ตั้งแรกเกิดของรูปที่มีความสัมพันธ์กับที่ตั้งแรกเกิดของโรคที่เกิดจากจิตมีดังนี้

ธาตุลม หมายถึงการเคลื่อนไหวทุกชนิด เช่น

- การหายใจ
- การบีบตัวสูบฉีดเลือดของหัวใจ
- การไหลเวียนของเลือด
- การยืดหดตัวของกล้ามเนื้อ

^{๑๑}ม.มู (ไทย) ๑๒/๕๒/๘๗.

- การเคลื่อนไหวของเซลล์ หรือกระแสสัญญาณของระบบประสาท
- การควบคุมความรู้สึกร่างกาย อารมณ์ เช่น สดชื่น ตื่นเต้น กลัว กังวล เจ็บ สั่น เกร็ง

ความสัมพันธ์สมมูลฐานของรูปและโรคที่เกิดจากจิตตามตัวคุณธาตุ ๓ อย่างใน ๖ อาการสัมภารวาท ๖ อาการนั้นรูปที่เกิดจากจิต เรียกว่า จิตตชรูปโรคที่เกิดจากจิต เรียกว่า จิตตชโรค ธาตุลมมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องเชื่อมโยงกับสมมูลฐานของรูปและโรคเพราะเป็นพลังผลักดันภายในระบบของร่างกาย และมีการเคลื่อนไหวหมุนเวียน ธาตุลมแบ่งออกเป็น ๖ ประเภท ได้แก่ ลมพัดขึ้น คือ ลมที่พัดตั้งแต่ปลายเท้าตลอดถึงศีรษะ และจากกระเพาะอาหารตลอดลำคอ เช่น ลมหายใจ ลมเรอ ลมพัดลง เป็นลมที่พัดตั้งแต่ ศีรษะตลอดปลายเท้า และตั้งแต่ลำไส้เล็กลงไปถึงทวารหนัก เช่น ลมหายใจ ลมในท้อง เป็นลมที่พัดอยู่ภายในช่องท้อง นอกลำไส้ ลมในลำไส้ เป็นลมที่พัดอยู่ในกระเพาะอาหาร และในลำไส้ ลมหายใจเข้า และลมหายใจออกธาตุลมจะมี ๑๗ ตัวคุณใน ๖ อาการอยู่ คือ

- หทัยวตะ คือลมที่ควบคุมอารมณ์ จิตใจ การเต้นของหัวใจ รวมไปถึงจิตเวชหรืออาการความหวั่นไหว ความกังวลทางจิตที่มีผลกระทบต่อการเต้นของหัวใจด้วย
- สัตถกะวตะ คือลมที่คมเหมือนอาวุธหมายถึงเมื่อเกิดอาการจะมีอาการจับปล้น เจ็บปวดเล็กๆ เหมือนดังอาวุธเสียบแทง จากลักษณะดังกล่าวอาการคล้ายกับภาวะขาดเลือดไปเลี้ยงที่อวัยวะนั้น ๆ เช่น สมอ ปลายแขน ปลายประสาทที่อักเสบ เช่นกล้ามเนื้อหัวใจขาดเลือด หรืออวัยวะใดๆขาดเลือดจะมีอาการเจ็บปวดรุนแรง
- สุนาวาตะ คือลมที่อยู่กลางตัวเป็นระบบอัตโนมัติแปรปรวนหมายถึงระบบประสาทอัตโนมัติ การทำงานของเส้นประสาทสมอง และสมอง โบราณว่าสุนาเป็นใหญ่กว่าทั้งมวลสุขภาพเป็นลมที่ควบคุมพลังที่อยู่เส้นกลางลำตัวตามแนวดิ่ง ในตำราการนวดไทยเส้นสุนาถูกจัดเป็นเส้นสำคัญในเส้นประธานสิบ เส้นนี้จะวิ่งกลางลำตัวจรดปลายเส้น จึงน่าจะเป็นตัวควบคุมระบบประสาท การไหลเวียนโลหิต สมอง ไขสันหลัง ระบบอัตโนมัติต่างๆเกี่ยวกับการทำงานของแขนขา การปวดเจ็บหลัง การชัก การกระตุก ตำราโบราณกล่าวว่าอาการลิ้นกระด้างคางแข็งเกิดจากสุนา แสดงว่าน่าจะเกี่ยวกับสมอง ประสาท^{๑๑}

ธาตุลม คือองค์ประกอบของสิ่งมีชีวิต มีลักษณะเคลื่อนไหวได้ มีคุณสมบัติคือ ความเบา เป็นสิ่งที่มีพลัง ทำให้ร่างกายมีการเคลื่อนไหว เดิน นั่ง นอน คุ้ย หยียดได้ ธาตุลมย่อมอาศัยธาตุดิน และธาตุน้ำเป็นเครื่องนำพาพลัง และขณะเดียวกันธาตุลมพยุงดินและทำให้น้ำเคลื่อนไหวไปมาได้ ธาตุลมมีตัวคุณธาตุ ๓ อย่างใน ๖ อาการที่สัมพันธ์กับสมมูลฐานของรูปและโรค อนึ่งวาโยธาตุนี้เป็น

^{๑๑}แพทย์หญิงเพ็ญภา ทรัพย์เจริญ, การแพทย์แผนไทย การแพทย์แบบองค์รวม, หน้า ๖๕.

รูปธาตุที่มีความสำคัญมากแก่สัตว์ที่มีวิญญานเพราะถ้าไม่มีลมหายใจก็ตาย และธาตุลมนี้แหละที่ทำให้ไหววจาและไหวยกายได้ ไหววจา ไหวยกายก็มีประโยชน์ ก็เป็นบุญเป็นกุศล ให้ผลเป็นสุข ไหววจาไหวยกายชั่ว มีโทษก็เป็นบาปเป็นอกุศลให้ผลเป็นทุกข์ว่าโยธาตุ เป็นที่ตั้งที่แรกเกิดของโรค ธาตุลมที่สำคัญมี ๖ ประการ จัดเป็นธาตุลมภายใน ได้แก่^{๑๒}

๑. อุทฺธังคมาวตา (ลมพัดขึ้น) ลมพัดจากเบื้องล่างสู่เบื้องบน
๒. อโรคมาวตา (ลมพัดลง) ลมพัดจากเบื้องบนสู่เบื้องล่าง
๓. กุจฺฉิสยาวตา (ลมในท้อง) ลมพัดอยู่ในท้องนอกลำไส้
๔. โกฏฺฐานยวตา (ลมในลำไส้) ลมพัดในกระเพาะอาหาร และลำไส้
๕. อังมังกานุสสริวตา (ลมพัดในกาย) ลมพัดทั่วร่างกาย
๖. อัธสาสะ ปัสสะวตา (ลมหายใจ) ลมหายใจเข้าออก

ลมภายนอกได้แก่ ลมพัดต่างๆ ลมบก ลมทะเล ลมที่พัดอันเป็นปกติของโลกหรืออากาศที่มีการเคลื่อนไหวไปมานั่นเอง

ความสัมพันธ์สมุฏฐานของรูปและโรคที่เกิดจากจิตนั้นเมื่ออธิบายตามธาตุลม คือสัมมการวาโย ๖ อาการนั้น เฉพาะ อสฺสาสปฺสสาสวาโย ลมหายใจเข้า หายใจออก มีจิตเป็นสมุฏฐานแต่อย่างเดียวส่วนที่เหลืออีก ๕ อาการนั้น มีสมุฏฐานทั้ง ๔ รูปที่เกิดจากจิตเรียกว่า จิตตขรูป โรคที่เกิดจากจิตเรียกว่า จิตตขโรค คำว่าวาโยธาตุ หรือวาโยรูป เป็นรูปปรมาณู ซึ่งมีลักษณะไหวหรือเครื่องตั้ง มีลักษณะที่จตุกะ ดังนี้

วิตุณฺณ ลกฺขณา	มีความเคร่งตึง เป็นลักษณะ
สมุทฺธิรณ รัสสา	มีการไหว เป็นกิจ
อภินิหาร ปจฺจุปฏฺฐานา	มีการเคลื่อนย้าย เป็นผล
อวเสสธาตุตฺตย ปทฏฺฐานา	มีธาตุทั้ง ๓ ที่เหลือ เป็นเหตุใกล้

ธรรมชาติที่ทรงภาวะการเคร่งตึงก็ดี การไหวก็ดีที่มีอยู่ในกายนั้น เรียกว่า วาโยธาตุ

ความปรากฏของธาตุลมซึ่งเรียกว่าวาโยธาตุนั้นอาศัยธาตุทั้ง ๓ ที่เหลือให้ปรากฏและเป็นไปดังนี้

๑. มีปฐวีธาตุเป็นที่ตั้ง
๒. มีอาโปธาตุเกาะกุม

^{๑๒} แพทย์หญิงเพ็ญภา ทวีชัยเจริญ, การแพทย์แผนไทย การแพทย์แบบองค์รวม, หน้า ๒๕

๓. มีเทโชธาตุ ทำให้อุ่นหรือเย็น

วาโยธาตุ ธาตุลม แบ่งออกเป็น ๔ ประเภท คือ

๑.ลกขณาวาโย หรือ ปรมัตถวาโย ได้แก่วัตถุของธาตุลมที่มีสภาวะให้ พิสูจน์รู้ได้ ๒ ลักษณะ คือ

(๑) วิตุณฺณ ลกขณาวาโย มีลักษณะเครื่องตั้ง ซึ่งมีอยู่ในสิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต

(๒) สมุทฺธิณฺณ ลกขณาวาโย มีลักษณะไหวโคลง ซึ่งมีอยู่ในสิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต

วาโยธาตุตามนัยแห่งปรมัตถ์นั้นหมายถึงธรรมชาติที่มีลักษณะไหวหรือเครื่องตั้งธาตุลมที่มีลักษณะไหวเรียกว่าสมุทฺธิณฺณวาโยและธาตุลมที่มีลักษณะ เครื่องตั้ง เรียกว่าวิตุณฺณวาโยธรรมชาติของวิตุณฺณวาโยนี้ ทำให้รูปที่เกิดพร้อมกันกับตนนั้น ตั้งมั่นไม่ คลอนแคลนเคลื่อนไหวได้ในร่างกายของคนเราถ้ามีวิตุณฺณวาโยปรากฏแล้วบุคคลผู้นั้นจะรู้สึกถึง ปวดเมื่อยไปทั่วร่างกาย หรือเมื่อเวลาที่เรากำลังยืน ขา หรือ เพ่งตาอยู่นานๆ โดยไม่กระพริบตา ก็จะปรากฏเป็นอาการเครื่องตั้ง นั่นคือ วิตุณฺณวาโยธาตุปรากฏในร่างกายของคนและสัตว์ ถ้ามีวิตุณฺณวาโยมากมีสมุทฺธิณฺณวาโยน้อยร่างกายหรือส่วนต่างๆของร่างกายจะเครื่องตั้งถ้ามีสมุทฺธิณฺณวาโยมากวิตุณฺณวาโยน้อยร่างกายหรือสัดส่วนต่าง ๆ ของร่างกายจะเคลื่อนไหวหรือไหวไปได้

๒. สสมุภารวาโย คือสัมภาระของลมหรือสัมภาระต่าง ๆ ที่ประชุมกันอยู่รวมเรียกว่า ลม แบ่งเป็น ๒ อย่าง คือ

(๑) อหุณฺตติกาโย ธาตุลมภายใน หมายถึงธาตุลมอันเป็นส่วนประกอบของร่างกายที่มีวิญญาณ ซึ่งมีอยู่ ๖ อาการคือ

(๑.๑) ทุรฺกมวาโยลมที่พัดขึ้นเบื้องบนเช่นการเรอการหาการไอการจาม

(๑.๒) อโรคมวาโย ลมที่พัดลงสู่เบื้องต่ำ เช่นการผายลมการเบ่ง(ลมเบ่ง)

(๑.๓) กุญฺณิสยวาโยหรือกุญฺณิฐวาโยลมที่อยู่ในช่องท้องทำให้ปวดท้องเสียดท้อง

(๑.๔) โกฏฐาสยวาโย ลมที่อยู่ในลำไส้ เช่น ท้องถ่วง ท้องร้อง

(๑.๕) องฺกมฺภคานูสารีวาโย ลมที่พัดอยู่ทั่วร่างกาย ทำให้ไหวร่างกายได้

(๑.๖) อสุสาสปสุสาสวาโย ลมหายใจเข้าออก

(๒) พาหีรวาโย ธาตุลมภายนอก หมายถึง ธาตุลมอันเป็นส่วนประกอบ ที่มีอยู่ในสิ่งที่ไม่มีความรู้ เช่น ลมพายุ ลมเหนือ ลมหนาว เป็นต้น

๓. กลืนวาโยหรืออารมณ์มณวาโยคือลมที่เป็นกลืนซึ่งเป็นอารมณ์ของจิตแห่งพระโยคาวจร ผู้ทำสมาธิด้วยการที่เอาวาโยธาตุที่ทำให้ใบไม้ไหว ที่ทำให้เส้นผมไหว ที่ทำให้ก้อนเมฆลอยไปเป็นนิมิต ตั้งแต่บริกรรมนิมิต อุกคหนิมิต จนถึงปฏิภาคนิมิต

๔. ส่วนปกติวาโย หรือ สมมตวาโย คือ ลมธรรมดาที่พัดผ่านไปมานี้แหละ

ธาตุลมที่มีความสัมพันธ์กับสมุฏฐานของรูปและโรค ที่มีลักษณะเคลื่อนไหวเรียกว่า สมิธมวาโยนี้ทำให้รูปที่เกิดพร้อมกันกับตนเคลื่อนไหวไปมาได้ เช่น สัตว์ทั้งหลายที่เคลื่อนไหว อิริยาบถต่างๆ ได้หรือกะพริบตาคลอกตา กระดิกมือ กระดิกเท้า การถ่ายสิ่งโสโครกออกจากร่างกายต่างๆ เหล่านี้ เป็นไปได้ด้วยอำนาจสมิธมวาโยทั้งสิ้น ส่วนสมิธมวาโยที่อยู่ภายนอกสัตว์นั้น ทำให้วัตถุสิ่งของต่างๆ เคลื่อนไหวจากที่เดิมไปได้ดังแสดงว่า วายดิ เทสนตฺรูปปฺตติ เหตุภาเวน กุตสงฆาตฺ ปาเปตฺติ วาโย ธาตุใดย่อมทำให้หมู่มหาภูตรูปที่เกิดพร้อมกันกับตนเคลื่อนไปที่อื่น โดยความเป็นเหตุให้เกิดความเคลื่อนไหวจากที่หนึ่งไปยังที่หนึ่ง ฉะนั้น ธาตุลม(วาโยธาตุ) “จะมีใน ๖ อากา

การทำงานของร่างกายมนุษย์ทุกคนจำเป็นต้องมีการหายใจเพราะว่าสัมพันธ์กับทุกส่วนของร่างกาย โดยการหายใจเป็นการขับเคลื่อนส่วนเกินของความร้อนในร่างกายออกไปและเพิ่มปริมาณออกซิเจนในเลือดซึ่งถ้าเราหายใจอย่างถูกต้องกล่าวคือการสูดลมหายใจเข้าลึกและยาวจะช่วยให้ปอดสามารถทำงานได้อย่างเต็มที่และร่างกายนำออกซิเจนไปใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และในเวลาที่เราหายใจออกร่างกายจะขับก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ ในโตรเจนและของเสียอื่นๆ ออกมา เมื่อเราหายใจได้อย่างถูกต้องแล้ว ระบบการขับถ่ายการย่อยอาหารและการดูดซึมก็จะทำงานได้ดีขึ้นตลอดจนระบบกล้ามเนื้อทุกส่วนในร่างกายจะได้รับการชะล้างไขมันส่วนเกินเพื่อเปลี่ยนรูปเป็นพลังงานส่งผลให้ผิวพรรณสามารถระบายความร้อนได้ดีทำให้เกิดการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีให้แก่ร่างกายเราควรอยู่ในที่ที่มีอากาศบริสุทธิ์ปลอดมลพิษอยู่ในที่ที่มีปริมาณโอโซนในชั้นอากาศที่ทำให้ปลอดเชื้อโรคโดยสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดโรคนั้นเกิดมาจากการหายใจที่ไม่ถูกต้องกล่าวคือคนส่วนมากมักจะหายใจสั้นและเร็วทำให้ปอดไม่สามารถทำงานได้อย่างเต็มที่เมื่อปล่อยให้เป็นอย่างนี้ต่อเนื่องเป็นเวลานานจะส่งผลให้เกิดความเสื่อมไปถึงความผิดปกติต่อระบบอื่นๆ ของร่างกายด้วย

๔.๓ ความสัมพันธ์สมุฏฐานของรูปและโรคที่เกิดจากอตุ

ธาตุน้ำเป็นที่ตั้งแรกเกิดของรูปที่มีความสัมพันธ์กับที่ตั้งแรกเกิดของโรคที่เกิดจากอตุ
ดังนี้

ความสัมพันธ์สมมูลฐานของรูปและโรคที่เกิดจากอุตุ ในที่นี้อุตุคือธาตุน้ำ(อาโปธาตุ) หมายถึงองค์ประกอบของสิ่งมีชีวิตที่มีลักษณะเป็นน้ำ เป็นของเหลว มีคุณสมบัติ ไหลไปมา ซึมซับ ไปในร่างกายอาศัยธาตุดินเพื่อการคงอยู่อาศัยธาตุลมเพื่อการเคลื่อนไหว ธาตุน้ำภายในมีโดยประมาณ ๑๒ ประการ ได้แก่ น้ำดี เสดด น้ำหนอง น้ำเลือด น้ำเหงื่อ มันทัน น้ำตา มันทเลว น้ำลาย น้ำมูก น้ำไขข้อ น้ำปัสสาวะหรือน้ำมูตร และน้ำในอุจจาระ ธาตุน้ำภายนอก ได้แก่ น้ำฝน น้ำท่า น้ำหรือของเหลวในสิ่งแวดล้อมทั้งหลายภายในดินมีน้ำ ซึมซับอยู่ในความชุ่มชื้นแก่ดินและต้นไม้

ธาตุน้ำ “(อาโปธาตุ) คือน้ำทั้งหลายในร่างกายมี ๑๒ ประการธรรมชาติที่ทรงภาวะการเกาะกุมกักการไหลกักที่มีอยู่ในร่างกายก็คือนั้นเรียกว่าอาโปธาตุอาโปธาตุนี้มีจำนวนพอประมาณในวัตถุใด ก็ทำให้น้ำที่เกาะกุมอย่างเหนียว แน่น วัตถุนั้นจึงแข็งถ้าวัตถุใดมีอาโปธาตุน้อยก็เกาะกุมไม่เหนียวแน่นจึงทำให้วัตถุนั้นอ่อนลงและเหลวมากขึ้น หากว่าในวัตถุใดมีอาโปธาตุเป็นจำนวนมากแล้ว การเกาะกุมก็น้อยลง ทำให้วัตถุนั้นเหลวมากจนถึงกับไหลไปได้ธรรมชาติที่รักษาสภาพได้ อย่างมั่นคงไม่ให้กระจายไปหรืออีกนัยหนึ่งกล่าวว่าธรรมชาติที่แผ่ซึมซาบทั่วไปในรูปที่เกิดร่วมกับตน แล้วตั้งอยู่กับรูปเหล่านั้น ธรรมชาตินั้นชื่อว่าอาโปธาตุ

ธาตุน้ำเป็นองค์ประกอบที่มีมากที่สุดในร่างกายทั้งในเซลล์และนอกเซลล์น้ำมีความสำคัญทำให้ระบบต่างๆของร่างกายทำงานได้ปกติมีสิ่งสำคัญในการควบคุมสุขภาพอยู่๓ อย่าง คือ

- สอเสมหะ ควบคุมน้ำบริเวณคอขึ้นไปเกี่ยวกับเสมหะ น้ำมูกมีหรือไม่อย่างไร มีมากเวลาใดอาจหมายถึงการทำงานของต่อมต่างๆที่ผลิตน้ำเมือกน้ำมูกบริเวณดังกล่าว
- อระเสมหะ ควบคุมน้ำบริเวณอกเหนือกลางตัวจากคอมาถึงบริเวณลิ้นปี่ เนื้อเยื่อการชักถามจะต้องถามถึงการไอ เสมหะเป็นอย่างไร การหอบ การอาเจียน น้ำที่ออกมาเป็นอย่างไร การปวดท้องเกี่ยวกับน้ำย่อยในกระเพาะอาจหมายถึงการทำงานของต่อมน้ำมูกเมือกในปอด หลอดลมในกระเพาะอาหารน้ำดีน้ำย่อยในลำไส้เล็ก
- กลุเสมหะ ควบคุมน้ำช่วงล่างจากสะดือลงไป อาจเป็นน้ำมูกเมือก น้ำในลำไส้ น้ำในอุจจาระ น้ำปัสสาวะ น้ำในมดลูก ช่องคลอด (ถ้าเป็นหญิง) และน้ำอสุจิ (ถ้าเป็นชาย) จึงต้องซักประวัติเกี่ยวกับอาการที่เกี่ยวข้อง เช่น การถ่ายปัสสาวะ อุจจาระ ลักษณะเหลว หรือแข็ง มีน้ำมากน้อยเพียงใด ผิดปกติอย่างไร^{๑๔}

^{๑๔}ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๐๓/๓๓๒-๓๓๓, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๑๕/๑๒๗.

^{๑๕}แพทย์หญิงเพ็ญภา ทรัพย์เจริญ, การแพทย์แผนไทย การแพทย์แบบองค์รวม, หน้า ๖๘.

อาโปธาตุ เป็นที่ตั้งที่แรกเกิดของโรคธาตุน้ำจะมี ๓ ตัวคุมธาตุใน ๑๒ อาการที่สัมพันธ์กับสมุฏฐานรูปและโรคอยู่คือสัมมการอาโป ๑๒ อาการนั้น เฉพาะน้ำหนอง (ปฺพุโพ), น้ำมูตร (มุตฺต) รวม ๒ อาการนี้ มีอตุเป็นสมุฏฐานแต่อย่างเดียว ส่วนเหงื่อ (เสโท), น้ำตา (อสฺสุ), น้ำลาย (เขโพ), น้ำมูก (สิงฺฆาณิกา), รวม ๔ อาการนี้ มีจิตกับอตุเป็นสมุฏฐาน คือมี สมุฏฐาน ๒ อย่างส่วนที่เหลืออีก ๖ อาการนั้นมีสมุฏฐานทั้ง ๔ รูปที่เกิดจาก อตุ เรียกว่า อตุชรูปโรคที่เกิดจากอตุ เรียกว่า อตุชโรค

ความสัมพันธ์สมุฏฐานของรูปและโรคที่เกิดจากอตุสัมพันธ์กับอาโปสมุฏฐานที่เกิดจากความผิดปกติหรือพิการของอวัยวะที่เป็นธาตุน้ำ ๑๒ ประการอาโปธาตุหรืออาโปรูปเป็นรูปปรมาณูที่รู้ได้ด้วยใจซึ่งมีลักษณะไหลหรือเกาะกุมซึ่งมีลักษณะที่ดังต่อไปนี้

ปคฺขรณ ลกฺขณา มีการไหล เป็นลักษณะ

พฺยุหน รสา ทำให้รูปที่เกิดร่วมด้วยมีความเจริญ เป็นกิจ

สงฺคห ปจฺจุปฺภูฏานา มีความเกาะกุมรูปที่เกิดร่วมกัน เป็นผลปรากฏ

อวเสสธาตุคฺคย ปทฺฏานา มีธาตุทั้ง ๓ ที่เหลือ เป็นเหตุใกล้

ธรรมชาติที่ทรงภาวะการเกาะกุมที่ดี การไหลที่ดีที่มีอยู่ในร่างกายนั้นเรียกว่า อาโปธาตุ

อาโปธาตุนี้ มีจำนวนพอประมาณในวัตถุใด ก็ทำหน้าที่เกาะกุมอย่างเหนียวแน่น วัตถุนั้นจึงแข็ง ถ้าวัตถุใดมีอาโปธาตุมากก็เกาะกุมไม่เหนียวแน่น จึงทำให้ วัตถุนั้นอ่อนลงและเหลวมากขึ้น หากว่าในวัตถุใดมีอาโปธาตุเป็นจำนวนมากแล้ว การเกาะกุมก็น้อยลง ทำให้วัตถุนั้นเหลวมากจนถึงกับไหลไปได้เมื่ออาโปธาตุถูกความร้อน ปคฺขรณลักษณะ หรือทรวภาวะ ปรากฏ คือ ทำให้ไหล แต่ถ้าอาโปธาตุถูกความเย็น อาพฺพนฺธลักษณะ ปรากฏ คือทำให้เกาะกุม เช่น เหล็กหรืออิฐซึ่งถูกความร้อนก็เหลวจนไหลได้ เมื่อเย็นแล้วกลับแข็งตัวตามเดิม หรือน้ำแข็ง ถ้าถูกความร้อนก็ละลายและไหล เมื่อให้ถูกเย็นจัด ก็จะจับกันเป็นก้อน น้ำแข็งอีกอาโปธาตุ แบ่งออกเป็น ๔ ประเภท คือ

๑. ลกฺขณอาโป หรือ ปรมคฺคอาโป ได้แก่ ลักษณะไหลและเกาะกุม อันมี อยู่ทั้งในสิ่งที่มีวิญญาณและในสิ่งที่ไม่มียุญญาณ ซึ่งมี ๒ ลักษณะ คือ

(๑) ปคฺขรณ ลกฺขณ หรือ ทรวภาว มีลักษณะ หรือสภาพที่ไหล

(๒) อาพฺพนฺธ ลกฺขณ มีลักษณะเกาะกุม

ปรมาณูอาโป เป็นอาโปธาตุนิดหนึ่ง เรียกว่า ธาตุน้ำ และธาตุน้ำในที่นี้ หมายถึงธาตุน้ำที่เป็นปรมาณู ซึ่งมีลักษณะไหล หรือเกาะกุม ไม่ใช่ธาตุน้ำที่มองเห็นหรือ ใช้น้ำดื่มกันอยู่นี้ น้ำที่ใช้น้ำดื่ม

สอยกันอยู่นี้ เป็นน้ำโดยสมมติ เป็นสัมภารอาโป หรือสมมติอาโป น้ำโดยปรมาณที่เรียกว่าธาตุน้ำ นั้น จะต้องหมายถึงลักษณะที่ ปรากฏรู้ได้ด้วยใจเท่านั้น ไม่สามารถรู้ได้ด้วยตา หรือสัมผัสได้ด้วย กายปสาท เพียงรู้ ได้ด้วยใจเท่านั้นธรรมชาติที่รักษาธาตุรูปได้อย่างมั่นคงไม่ให้กระจัดกระจาย ไป ธรรมชาติ นั้นชื่อว่า อาโป หรืออีกนัยหนึ่งกล่าวว่าธรรมชาติที่แผ่ซึมซาบทั่วไปในรูปที่เกิด ร่วมกับตนแล้วตั้งอยู่กับรูปเหล่านั้น ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า อาโปอาโปธาตุนี้ มองเห็นไม่ได้ สัมผัสด้วย กายไม่ได้ ส่วนน้ำที่เรามองเห็นกัน ใช้กันอยู่นี้ เป็นการเห็นธาตุต่าง ๆ รวมกันอยู่ในลักษณะอ่อน หรือเหลว เพราะมี ปฐวิธาตุน้อยมีอาโปธาตุมาก ไม่ได้เห็นอาโปธาตุโดยส่วนเดียว ความปรากฏเป็น ลักษณะอ่อนเหลวของน้ำที่เราใช้ดื่มกันอยู่นี้ เนื่องด้วยอาโปธาตุนั้น

มีปฐวิธาตุนั้นที่ตั้ง

มีเตโชธาตุ ตามรักษา

มีวาโยธาตุ กระพือพัด

เมื่อใดที่อาโปธาตุมาก มีปฐวิธาตุน้อย ปริมาณต่าง ๆ ที่รวมกันอยู่นี้จะไหล ไปได้ ที่เรา พุดกันว่าน้ำไหล ๆ นั้น แท้จริงเป็นการไหลของปฐวิธาตุนั้น เตโชธาตุ และ วาโยธาตุ ส่วนอาโปธาตุนั้น ทำหน้าที่เกาะกุมธาตุทั้ง ๓ เพราะปฐวิธาตุน้อย จึงปรากฏอ่อนเหลว และไหลไปได้ ธรรมชาติที่เกาะกุมธาตุทั้ง ๓ แล้วไหลไปได้ นั่นเอง ที่เป็นอาโปธาตุอาโปธาตุนั้นมีอยู่ทั่วไปในวัตถุ ต่าง ๆ ที่แข็งและเหลวทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต

๒. สสมภารอาโป ได้แก่ สสมภาระธาตุต่าง ๆ ที่ประชุมรวมกันอยู่สมมติ เรียกว่า “น้ำ” หรือธาตุน้ำ ตามนัยแห่งพระสูตร แบ่งออกเป็น ๒ อย่างดังนี้

(๑) อชฺฌตฺติกอาโป ธาตุน้ำภายใน ได้แก่ ธาตุน้ำที่เป็นส่วนประกอบภายใน ร่างกาย ของสัตว์ทั้งหลาย โดยยกเอาอาการ ๓๒ ที่มีลักษณะเหลว สงเคราะห์เป็น ธาตุน้ำ มี ๑๒ คือ

๑. น้ำดี มี ๒ อย่างคือ (๑) ปิตตัง(๒) น้ำเสลด มี ๑ อย่างคือ (๑) เสมหะ

(๑) น้ำดีในฝัก (๑) พัทธปีตตะ (๑) สอเสมหะ, (๒) อุระเสมหะ

(๒) น้ำดีนอกฝัก (๑) พัทธปีตตะ (๑) กุธเสมหะ

๓. น้ำหนอง (๑) บุปฺโพ ๔. น้ำเลือด (๑) โลหิตัง

๕. น้ำเหงื่อ (๑) เสโท ๖. มันทัน (๑) เมโท

๗. น้ำตา (๑) อัสสุ ๘. มันทัน (๑) วสา

๙. น้ำลาย (๑) เขโผ ๑๐. น้ำมูก (๑) สังกมานิกา

๑๑. น้ำในไขข้อ(ลลิกา)

๑๒. น้ำปัสสาวะ (มุตตัง)

(๒) พาหิรอาโป ธาตุน้ำภายนอก หมายถึง ธาตุน้ำอันเป็นส่วนประกอบที่มี อยู่ใน
 สิ่งที่ไม่มิวิญญาณ เช่นน้ำจากผลไม้ น้ำจากเปลือกไม้ น้ำจากลำต้นไม้ น้ำจาก ดอกไม้ เป็นต้น

๓. กสิณอาโป หรือ อารมมณอาโป ได้แก่ น้ำที่นำมาใช้เป็นอารมณ์ในการ เพ่งกสิณ

๔. ปกติอาโป หรือ สมมติอาโป ได้แก่ น้ำที่สมมติเรียกกันว่า “น้ำ” ได้แก่ น้ำที่ใช้ดื่ม ใช้
 อาบ น้ำในคลอง น้ำในแม่น้ำ เป็นต้น

ทั้งหมดนี้รวมเรียกว่าสัทธการอาโปสำหรับปรหมัตถ์อาโปธาตุนั้นเป็นรูปธาตุทำหน้าที่
 สมานเกาะกัมมรูปทั้งหลายอันเกิดร่วมกับตนทำให้รูปต่าง ๆ รวมกันอยู่ได้ไม่ให้เกิดกระจายไป

สรุปความสัมพันธ์สมุฏฐานของรูปและโรคที่เกิดจากอตุคือความเย็นและความร้อนคือ
 ธาตุไฟนั่นเอง ที่อยู่ภายในสัตว์สิ่งมีชีวิตและอยู่ภายนอกสัตว์คือสิ่งไม่มีชีวิต ความร้อน เรียกว่า
 อุณหเตโช ความเย็น เรียกว่า สิตเตโช อตุนี้ทำให้รูปเกิดขึ้นได้ กล่าวอตุ ก็คืออุณหภูมิตั้งแต่เย็นถึงร้อน
 ในปัจจุบันนั่นเอง อตุที่เกิดขึ้นภายในสัตว์จะเกิดทุก ๆ ขณะจิต นับตั้งแต่ขณะตั้งอยู่ของปฏิสนธิจิต (จุ
 ดิขณะของปฏิสนธิจิต) เป็นต้นมา สำหรับรูปที่เกิดจากอตุภายในสัตว์มีตัวอย่างเช่น เวลาคนเป็นไข้
 ตัวร้อนจัด ความร้อนที่เกิดภายในตัวคนจะทำให้ร่างกายกระวนกระวาย ตาร้อนผ่าว เกิดการ
 ระบายน้ำ นี่ก็รูปเกิดจากอตุภายในของสัตว์ สำหรับอตุภายนอกสัตว์ มีตัวอย่างเช่น เวลาคนถูก
 ความหนาวเบียดเบียนผิวหนังจะตกระ ริมฝีปากแตก หรือเวลาที่ร่างกายแช่น้ำนาน ๆ ผิวหนังจะ
 ชีด เป็นต้น ลักษณะดังกล่าว ก็คือรูปที่เกิดจากอตุภายนอกตัวสัตว์

สมุฏฐานความสัมพันธ์ของรูปที่เกิดจากอตุมีส่วนสำคัญคือในร่างกายของคนและสัตว์
 ทั้งหลายมีรูปเกิดจากอตุคลุมอยู่ทั่วไป แม้สัตว์จะตายแล้วรูปที่เกิดจากอตุก็ยังปรากฏอยู่ จนกว่าจะ
 ถูกทำลายให้สิ้นไป สำหรับความสัมพันธ์สมุฏฐานรูปที่เกิดจากกรรมและรูปที่เกิดจากอาหารนั้นจะ
 ปรากฏเฉพาะในเวลาที่ยังมีชีวิตเท่านั้น เมื่อสิ้นชีวิตไปแล้ว รูปที่เกิดจากกรรมและอาหารก็จะดับไป
 ด้วย ส่วนรูปที่เกิดจากจิต เมื่อหมดรูปที่เกิดจากกรรมและอาหารแล้วก็จะดับไปด้วยเช่นกัน

๔.๔ความสัมพันธ์สมุฏฐานของรูปและโรคที่เกิดจากอาหาร

ธาตุดินเป็นที่ตั้งแรกเกิดของรูปที่มีความสัมพันธ์กับที่ตั้งแรกเกิดของโรคที่เกิดจาก
 อาหารดังนี้

ความสัมพันธ์สมุฏฐานของรูปและโรคที่เกิดจากอาหาร ในที่นี้อาหารหมายถึงธาตุดิน
 สมุฏฐานที่เกิดจากธาตุดินในพระพุทธศาสนาหมายถึงสมุฏฐานปถวิธาตุพิภค เป็นที่ตั้งมี ๒๐ แห่ง

คือวิสติปถวิ ซึ่งจะวิปริตเป็น ชาติ จลนะ ภินนะ ที่อาศัยแห่ง หทัยวัตถุทริยะกิริสะความสัมพันธ์ เชื่อมโยงของแหล่งกำเนิดรูปและโรค ในสมัยพุทธกาลธาตุทั้ง๔ ประกอบด้วยธาตุดินเป็นที่ตั้งแห่ง กองธาตุเป็นที่ตั้งแห่งกองรูปและโรคดินเป็นเหมือนระบบโครงสร้าง ได้แก่วัยะต่าง ๆ เป็นของที่ แข็ง จับต้องได้ ธาตุน้ำ คือน้ำทั้งหลายในร่างกาย เช่น น้ำย่อย น้ำเลือด น้ำดี ธาตุลม คือพลังแห่ง การเคลื่อนไหวทั้งหลาย รวมทั้งสิ่งที่พองไว้ซึ่งธาตุทั้งมวล เช่น การทำงานของระบบสมองประสาท ต่าง ๆ ธาตุไฟ คือสิ่งที่เผาผลาญสิ่งที่ให้พลังงานไปขับเคลื่อนลมโดยธาตุทั้ง๔ต่างเกื้อกูลเกี่ยวพันกัน ดินย่อมอาศัยน้ำ เช่น ดับมีน้ำเลือด การเคลื่อนไหวของเลือดต้องอาศัยพลังแห่งลมขับเคลื่อนไป เช่น การเต้นของหัวใจ ว่าตัวคุมสุขภาพดี หรือมีดีก็ด้วยกำเดา สุนัขนา ลูกเสมหะ และกิริสะ^{๖๖}

สมุฏฐานความสัมพันธ์อาหาร (ธาตุดิน)เป็นที่ตั้งแรกเกิดของรูปและโรค ตามคัมภีร์ แพทย์แผนไทยอธิบายแบบแผนปัจจุบันนั้นถือว่าธาตุดินเป็นโครงสร้างพื้นฐานที่มั่นคงแข็งแรงที่สุดของร่างกาย ชีวิตอยู่ได้ด้วยสิ่งสำคัญพื้นฐานนี้ เป็นตัวยึดเหนี่ยวให้ร่างกายทรงรูปร่างไว้ธาตุดิน มักจะเจ็บป่วยด้วยโรคที่เกี่ยวกับอวัยวะต่างๆ ของร่างกาย โดยมีสิ่งที่ควบคุมความเจ็บป่วยของธาตุ ดิน ๓ ประการด้วยกันคือ

หทัย หรือหทัยวัตถุ (หัวใจ) หมายถึงความสมบูรณ์ของหัวใจ การทำงาน การเต้น ความสมบูรณ์ของกล้ามเนื้อหัวใจ เป็นต้น โรคที่เกิดมักเกิดจากการทำงานของหัวใจ

อุทรียัง (อาหารใหม่) หมายถึงอาหารที่รับประทานเข้าไปใหม่นั้นเองการรับประทาน อาหารก่อนป่วย มีความจำเป็นมาก เพราะอาหาร คือธาตุภายนอกที่เรานำเข้าไปบำรุง หรือปรับธาตุ ภายใน เรื่องอาหารจึงสำคัญที่สุดไม่ว่าจะเป็นแพทย์แผนใด จะมีเรื่องเกี่ยวกับการ รับประทานผิด คือ รับประทานไม่ถูกต้องกับธาตุจะเจ็บป่วยรับประทานไม่ถูกต้องกับโรคทำให้อาการแยลงดังนั้น อาหารใหม่ คือ อาหารที่รับประทานเข้าไปต้องรับประทานให้ถูกต้องและพอเพียงโรคที่เกิดมักเกิดจากการ รับประทานอาหารที่ผิดปรกติที่ไม่ถูกต้องกับธาตุอาหารไม่สะอาด อาหารแสลงต่อโรค เป็นต้น

กริสัง (อาหารเก่า) หมายถึงกากอาหารในลำไส้ใหญ่ที่จะออกมาเป็นอุจจาระนั้นเอง ลักษณะของอุจจาระเป็นตัวบ่งบอกสุขภาพ อุจจาระหยาบ ละเอียด ก้อนแข็งหรือเหลว กลิ่นก็เช่นกัน กลิ่นเหมือนปลาเน่าธาตุไฟเป็นเหตุ กลิ่นเหมือนข้าวบูดธาตุลมเป็นเหตุกลิ่นเหมือนซากศพธาตุดิน เป็นเหตุ เป็นต้นโบราณว่าไว้สุขภาพจะดีหรือไม่ขึ้นอยู่กับ (กริสัง)อุจจาระหรืออาหารเก่าเป็นตัว ควบคุมการขับถ่ายเป็นสัญญาณหนึ่งที่บ่งบอกถึงสุขภาพของร่างกายคนเราว่าอยู่ในสภาวะปกติ หรือไม่ การขับถ่ายควรทำให้เป็นปกติทุกวันก่อน ๙ โมงเช้า ถ้าเราปล่อยให้เกิดอาการท้องผูก

^{๖๖} แพทย์หญิงเพ็ญภา ทรัพย์เจริญ, การแพทย์แผนไทย การแพทย์แบบองค์รวม, หน้า๖๖ – ๖๗.

ต่อเนื่องเป็นเวลานาน จะเป็นสาเหตุทำให้เกิดโรคต่างๆได้ เช่น ภูมิแพ้ เนื่องอก มะเร็ง อัมพาต หอบ หืด นอนไม่หลับ เป็นต้น

สัทัมการปฏิวิ ๒๐ อาการนั้น เฉพาะ อุทริย อาหารใหม่ กรีส อาหารเก่า รวม ๒ อาการนี้มีอุตุเป็นสมุฏฐานแต่อย่างเดียว ส่วนที่เหลืออีก ๑๘ อาการนั้นมีสมุฏฐานทั้ง ๔ รูปที่เกิดจากอาหาร เรียกว่า อาหารขรูป โรคที่เกิดจากอาหาร เรียกว่าอาหารขโรค เพราะฉะนั้นความสัมพันธ์สมุฏฐานของรูปและโรคที่เกิดจากอาหารหรือธาตุดิน จึงมีทั้ง ๔ สมุฏฐาน ไม่มีสมุฏฐานที่เกิดจากอาหารได้ถ้าพังอย่างเดียวนะ

ปฏิวิธาตุหรือปฏิวิรูปเป็นรูปปรมาณที่มีลักษณะแข็งหรืออ่อนซึ่งมีลักษณะทิจตุกะ ดังนี้

กกุขพลกขณา มีความแข็ง เป็นลักษณะ

ปคิฏฐาน รสา มีการทรงอยู่ เป็นกิจ

สมปฏิจจน ปจจุปฏฐานา มีการรับไว้เป็นผล

อวเสตธาตุตตย ปทฏฐานา มีธาตุทั้ง ๓ ที่เหลือ เป็นเหตุใกล้

ปฏิวิธาตุ (ธาตุดิน)นี้มองเห็นไม่ได้แต่กระทบได้ การที่เรามองเห็นนั้นเป็นการเห็นธาตุต่าง ๆ รวมกันเป็นปรมาณ และหลาย ๆ ปรมาณรวมกันเป็นกลุ่มเป็นก้อน เป็นแท่ง เป็นชิ้น และปรมาณที่รวมกันนั้น ๆ ก็ทึบแสง คือ แสงผ่านทะลุไป ไม่ได้จึงปรากฏเห็นเป็นสีต่าง ๆ เรียกสีต่าง ๆ ที่เห็นนั้นว่า “รูปารมณ” ถ้าปรมาณ ที่รวมตัวกันเป็นกลุ่มนั้น ๆ แสงผ่านทะลุได้ ก็จะไม่ปรากฏเห็นเป็นสีต่าง ๆ เราก็จะไม่สามารถมองเห็นได้เพราะฉะนั้นปฏิวิรูปหรือปฏิวิธาตุ จึงมองไม่เห็นแต่กระทบได้และปฏิวิธาตุหรือปฏิวิรูปนี้ รู้ได้ด้วยกายปสาทเท่านั้น รู้ด้วยปสาทอื่น ๆ ไม่ได้ การที่เรามองเห็นสิ่งต่าง ๆ แล้วรู้ว่า สิ่งนั้นอ่อน สิ่งนั้นแข็ง เป็นการรู้โดยการคิดนึก ไม่ใช่โดยความรู้สึกการรู้โดยการคิดนึกนั้น เป็นการรู้โดยอาศัยอดีตเคยกระทำมาแล้ว เคยรู้มาแล้วว่าแข็งหรืออ่อน เท่ากับเอาความจำในอดีตมาตัดสินการเห็นในปัจจุบัน ที่จริงแล้วความแข็งหรืออ่อนรู้ไม่ได้ด้วยการดู แต่รู้ได้ด้วยการสัมผัสทางกาย เรียกว่า โผฏฐัพพารมณ

อนึ่งปฏิวิธาตุนี้ เป็นที่ตั้งเป็นที่อาศัยของรูปและโรคอื่น ๆ เหมือนแผ่นดินกับสิ่งอื่น ๆ ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ถ้าไม่มีแผ่นดินเสียแล้วสิ่งต่าง ๆ ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตก็ดำรงอยู่ไม่ได้เช่นเดียวกัน ถ้าไม่มีปฏิวิธาตุเสียแล้ว รูปารมณ สีสัน วรรณะ เสียง กลิ่น รส สัมผัส ก็ปรากฏขึ้นไม่ได้ปฏิวิธาตุ อาศัยธาตุที่เหลืออีก ๓ เป็นปัจจัย คือ

๑. มีอาโปธาตุเกาะกุม

๒. มีเตโชธาตุตามรักษา

๓. มีวาโยธาตุกระพือพัด

ที่ว่า ปฐวีธาตุ มีความแข็งเป็นลักษณะนั้น เพราะว่าถ้านำไปเปรียบกับธาตุ อื่นแล้ว ธาตุดินนี้มีสภาพแข็งกว่าธาตุอื่น ในลักษณะที่จตุกะ จึงแสดงว่า ปฐวีมีความแข็งเป็นลักษณะเท่านั้น ไม่ได้กล่าวถึงความอ่อนด้วย แท้จริงความอ่อนก็คือ ความแข็งมีน้อยนั่นเอง นอกจากปฐวีธาตุแล้ว รูปอื่น ๆ ไม่สามารถทำให้ความแข็ง หรือความอ่อนปรากฏขึ้นแก่การสัมผัสถูกต้องได้ วัตถุใดมีปฐวีมากก็แข็งมาก วัตถุ ใดมีปฐวีธาตุน้อยก็แข็งน้อย จึงรู้สึกละเอียดอ่อน

ปฐวีธาตุ ธาตุดิน แบ่งออกเป็น ๔ ประเภท คือ

๑.ลกฺขณปฐวี หรือ ปรมคฺคปฐวี คือ ปฐวีธาตุที่เป็นปรมัตถ์ มีคำอธิบายว่า ปฐวีธาตุเป็นธาตุปรมัตถ์ชนิดหนึ่ง ซึ่งมีลักษณะแข็งหรืออ่อน เรียกว่าธาตุดิน และ ธาตุดินในที่นี้หมายถึง ธาตุดินที่เป็นปรมัตถ์ คือมีลักษณะแข็งหรืออ่อน ไม่ใช่ดินที่เรามองเห็นอยู่นี้ ดินที่เรามองเห็นกันอยู่นี้เป็นดินโดยสมมติไม่ใช่ดินโดยปรมัตถ์ ดินโดยปรมัตถ์ที่เรียกกันว่าปฐวีธาตุนั้น จะต้องหมายถึงลักษณะที่ปรากฏทางกาย ปสาท เมื่อมีการกระทบเกิดขึ้น ความแข็งหรืออ่อนนั้นแหละ เรียกว่า ปฐวีธาตุ เราได้กระทบกับปฐวีธาตุ

๒.สตุมการปฐวี คือ สัมภาระของดิน หรือสตุตันตปฐวี หรือสัมภาระต่าง ๆ ที่ประชุมกันอยู่รวมเรียกว่าดิน กล่าวตามนัยแห่งพระสูตรแบ่งออกเป็น ๒ อย่าง คือ

(๑) อหุณฺตคฺคปฐวี ธาตุดินภายใน หมายถึงธาตุดินอันเป็นส่วนประกอบ ของร่างกายของเราและสัตว์ทั้งหลาย โดยเอาอาการ ๓๒ มาสังเคราะห์เป็นธาตุดิน ๒๐ ได้แก่ปฐวีธาตุเป็นที่ตั้งที่แรกเกิดของรูปและโรคมิ ๒๐ อาการที่มีความสัมพันธ์กับที่ตั้งที่แรกเกิดของรูปและโรคดังนี้

๑. ผม(เกศา)	๑๑. หัวใจ(หทัย)
๒. ขน(โลมา)	๑๒. ตับ(ยกนัง)
๓. เล็บ(นขา)	๑๓. พังผืด(กิโกลัง)
๔. ฟัน(ทันตา)	๑๔. ไต(ปิหัง)
๕. หนัง(ตะโจ)	๑๕. ปอด(ปับผาลัง)
๖. เนื้อ(มังส)	๑๖. ไส้ใหญ่(อันตัง)
๗. เส้นเอ็น(นหารู)	๑๗. ไส้น้อย(อันตคุณัง)

ส่วนที่ ๒ เป็นโอชะรูปอยู่ในร่างกายคนและสัตว์คอยทำหน้าที่ให้อาหารรูป เกิดขึ้น คือ โอชะรูปที่อยู่ในร่างกายของคนและสัตว์นี้ทำให้ร่างกายของคนและสัตว์ทั้งหลายมีกำลังและเติบโตขึ้นเมื่อร่างกายเจริญเติบโตเต็มที่แล้ว ก็จะทำหน้าที่ ให้ร่างกายสมบูรณ์ และมีชีวิตอยู่ได้ รูปที่ทำให้เจริญเติบโต และทำให้ร่างกายสมบูรณ์อยู่ได้นี้แหละ เรียกว่าอาหารรูป แปลว่า รูปที่เกิดจากอาหาร หรือรูปที่เกิดจากโอชะรูปที่ได้มาจากกพพิการาหาร นั่นเอง

รูปกายจะทรงอยู่ได้ ก็เพราะโอชาในอาหาร และโอชาธาตุในร่างกายร่วมกัน เกื้อกูลอุดหนุนไว้ ถ้าขาดเสียซึ่งอาหารแล้ว รูปเหล่านั้นก็จะถึงซึ่งความพินาศ ดำรงอยู่ไม่ได้

ที่เรียกว่าอาหาร ตามนัยแห่งรูปปรมาณูแล้ว หมายถึง โอชะรูปที่อยู่ในอาหาร นั้น ๆ ทำหน้าที่ให้อาหารรูปเกิด คือ โอชะรูปที่ถูกจัดโดยปากจกเตโชนั่นเอง

สมุฏฐานของรูปและโรคอธิบายความสัมพันธ์ทั้ง ๔ ธาตุ โดยธาตุไฟมีตัวคุณธาตุ ๓ อย่างใน ๔ อาการคืออาหารที่รับประทานเข้าไปแล้วจะอำนวยให้เกิดรูป ๑๒ ชนิดคือวิการรูป ๓ อวินิพโกกรรูปคือรูปที่แยกกันไม่ได้ ๘ ปริจเจทรูปรวมเป็น ๑๒ รูปเท่านั้น มิใช่จะเกิดจากอาหารอย่างเดียวแต่สามารถเกิดจากกรรมก็ได้เกิดจากจิตก็ได้ดังนั้นรูปที่เกิดจากอาหารโดยตรงอย่างเดียวจึงไม่มีอาหารที่เป็นสมุฏฐานให้รูปเกิดชื่อว่าอาหารสมุฏฐานรูปที่เกิดจากอาหารเป็นสมุฏฐานนั้นชื่อว่าอาหารรูปอาหาร คือ กพพิการาหาร ได้แก่ อาหารรูปที่มีอยู่ในอาหารทุกชนิดที่กลืนกินเป็นคำก็คือโอชา หรือคุณประโยชน์ที่จะทำให้ร่างกายเจริญเติบโตขึ้นคุณประโยชน์ของอาหารนั้นจะเกิดในร่างกายของสัตว์ทั้งหลายทุก ๆ ขณะจิตนับตั้งแต่โอชาหรือคุณประโยชน์ของอาหารแผ่เข้าไปในร่างกายของสัตว์ทั้งหลายฉะนั้นอาหารรูปจึงมีได้ทั้งภายในและภายนอกในร่างกายของสัตว์เช่นเดียวกับอตุลคุณเจริญเติบโตและการดำรงอยู่ของร่างกายที่เกิดมาจากอาหารนั้น ท่านเรียกว่า อาหารรูป หรืออาหารสมุฏฐานรูป แปลว่า รูปเกิดจากอาหารหรือรูปที่มีอาหารเป็นสมุฏฐาน คำว่าอาหารรูปนั้นหมายถึงโอชาที่มีประโยชน์ต่อร่างกายเท่านั้น มิได้หมายถึงอาหารทั้งหมด อาหารส่วนไหนที่รับประทานไปแล้วไม่มีคุณประโยชน์ต่อร่างกายก็ไม่เรียกว่าโอชา

อาหารรูปหรือโอชานั้นมี ๒ ชนิดคือ โอชากายใน (อัมมัตตโอชา) และโอชากายนอก (พหิททโอชา)

โอชากายในคือโอชาที่เกิดแต่กรรมมีประจำตัวของสัตว์แต่ละชนิดแต่ละประเภทตั้งแต่เกิดเพื่อทำหน้าที่ย่อยอาหารที่มีโอชากายนอกโอชากายในจึงมีชื่ออีกอย่างหนึ่งว่ากรรมชโอชาที่อยู่ในกลุ่มกรรมรูปนั่นเองทำหน้าที่ช่วยอุปถัมภ์ให้รูปเกิด โอชาเกิดแต่กรรมที่เป็นปัจจัยให้เกิดธาตุไฟเผาอาหารให้ย่อยอย่างของคนและสัตว์ทั่วไปก็มีน้ำลายที่อยู่ลิ้นและน้ำย่อยที่อยู่ในกระเพาะ โอชากายในคือธาตุไฟสำหรับเผาผลาญอาหารนี้ ของสัตว์ทั้งหลาย แต่ละประเภทจึงไม่เหมือนกัน มีโอชากายในให้เหมาะสมกับกรรมของตนเช่นของเทวดาก็มีโอชาทิพย์สำหรับย่อยสุราโภชนาหารให้

เหมาะกับตน และของสุนัขก็ต้องมีน้ำลายน้ำย่อยและธาตุไฟที่เหมาะสมแก่การย่อยกระดูกเพื่อดึงเอา
โอชากายนอกที่อยู่ในกระดูกออกมาบำรุงร่างกายของตนตามสถานะกรรมทำให้เกิด

ส่วนโอชากายนอก คือ อาหารที่เรารับประทานเข้าไปแต่ยังไม่ผ่านการย่อย ก็มีโอชากาย
แล้วแต่ยังไม่ไปใช้ไม่ได้ แต่ก็ทำหน้าที่ให้รูปคืออวัยวะต่าง ๆ เกิดขึ้นโดยตรง

๔.๕ สรุปความสัมพันธ์สมุฏฐานของรูปและโรคกับการแพทย์แผนปัจจุบัน

การศึกษาความสัมพันธ์สมุฏฐานของรูปและโรคกับการแพทย์แผนปัจจุบันได้สามารถ
อธิบายความสัมพันธ์สมุฏฐานของโรคบนสมุฏฐานของรูปได้

การอธิบายความสัมพันธ์สมุฏฐานของโรค บนสมุฏฐานของรูปตามธาตุเจ้าเรือน^{๑๔} กับ
การเจ็บป่วยที่อธิบายตามลักษณะที่เป็นอยู่ในปัจจุบันอาจสอดคล้องหรือไม่สอดคล้องกับลักษณะที่
เป็นมาตั้งแต่ปฏิสนธิในครรภ์มารดา เช่นบางคนอาจมีธาตุเจ้าเรือนเดิมเป็นธาตุไฟ ปัจจุบันมีลักษณะ
เปลี่ยนเป็นธาตุลม ทั้งนี้เป็นเพราะการเลี้ยงดู พฤติกรรมการรับประทานอาหารและสิ่งแวดล้อม ทำให้ธาตุ
เปลี่ยนไป โดยทั่วไปแล้วธาตุเจ้าเรือนเดิมจะไม่เปลี่ยนแปลงในช่วง ๖ ปีแรกของชีวิต

๔.๕.๑ สมุฏฐานของรูปสามารถเป็นแนวทางการรักษาโรคได้เพราะรู้ที่ต้งแรกเกิดของ โรค

อธิบายความสัมพันธ์สมุฏฐานของรูปและโรคบนสภาวะสุขภาพของคนเราด้วยการรู้
ที่ต้งแรกเกิดที่ควบคุมธาตุทั้ง ๔ และแนวทางการรักษาตามธาตุทั้ง ๔ คือ

๑. ธาตุดิน มีสิ่งสำคัญในการควบคุมสุขภาพของคนธาตุดิน คือ ความสมบูรณ์ของหัวใจ
อาหารที่รับประทานและ กากอาหารในลำไส้ใหญ่ เมื่อมีการเสียสมดุลของตัวควบคุมสุขภาพ จะทำ
ให้คนธาตุดินมักเจ็บป่วยด้วยโรคของอวัยวะ โครงสร้างหลักของร่างกายเช่น โรคหัวใจ เบาหวาน
โรคสีดวงทวาร เป็นต้น

๒. ธาตุน้ำ มีการควบคุมสุขภาพของคนธาตุน้ำ คือ การควบคุมน้ำภายในร่างกาย เช่น
น้ำมูก เสมหะ น้ำย่อยในกระเพาะอาหารและลำไส้ น้ำดี น้ำปัสสาวะ เป็นต้น คนธาตุน้ำมักเจ็บป่วย
ด้วยโรคระบบทางเดินหายใจ ระบบทางเดินอาหารและระบบขับถ่าย ปัสสาวะ

๓. ธาตุลม การควบคุมสุขภาพของคนธาตุลม คือควบคุมระบบ หทัยวาตะ(การเต้นของ
หัวใจ) สัตตกะวาตะ(ลมที่คมเหมือนอาวุธระบบประสาทอัตโนมัติ เส้นเลือดฝอย) สุมनावาตะ (ลม

^{๑๔}แพทย์หญิงเพ็ญภา ทรัพย์เจริญ, การแพทย์แผนไทย การแพทย์แบบองค์รวม, หน้า ๓๖ - ๓๗.

กลางตัว หลอดเลือดแดงใหญ่)ที่มักเจ็บป่วยด้วยอาการของระบบประสาท การไหลเวียนของโลหิต อารมณ์ และจิตใจ เช่น วิงเวียน หน้ามืด อ่อนเพลีย ไม่มีแรง เป็นต้น

๔. ธาตุไฟ การควบคุมสุขภาพของคนธาตุไฟ คือ การทำงานของน้ำดี การควบคุมอุณหภูมิของร่างกาย อาการเจ็บป่วยที่มักพบได้ในคนธาตุไฟ เช่น ท่อน้ำดีอุดตัน ตับอักเสบ ตัวเหลือง ตาเหลือง ท้องอืด มีไข้ เป็นต้น

๔.๕.๒ การรู้ที่ต้งแรกเกิดของรูปและโรคสามารถนำมาประยุกต์ใช้ป้องกันและดูแลรักษาสุขภาพแบบแผนปัจจุบันได้อย่างยั่งยืน

ในการศึกษา ความสัมพันธ์สมุฏฐานของรูปและสมุฏฐานของโรคนี้ ผู้วิจัยได้นำเสนอกรณีตัวอย่างของโรคสำคัญที่ทำให้มีการฆ่าตัวตายของคนไทยมากที่สุดเพื่อสนับสนุนหลักความสัมพันธ์สมุฏฐานของรูปและโรคในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาด้วย ซึ่งก็คือโรคซึมเศร้าเป็นกรณีตัวอย่างเมื่อไม่นานมานี้มีสมุฏฐานในการฆ่าตัวตายด้วยโรคซึมเศร้าที่การแพทย์กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุขได้จากการสำรวจว่าแนวโน้มจะมีการฆ่าตัวตายมากขึ้นผลการสำรวจพบคนไทยร้อยละ ๑.๒ ป่วยเป็นโรคซึมเศร้าและประมาณการว่าคนไทยอายุระหว่าง ๑๕ - ๕๕ ปีไม่น้อยกว่า ๘๐๐,๐๐๐ คนป่วยเป็นโรคซึมเศร้าประเภทรุนแรง(Major Depressive Disorder)เป็นครั้งๆและอีกประมาณ ๓๐๐,๐๐๐ คนเป็นโรคซึมเศร้าประเภทเรื้อรัง(Dysthymia)เนื่องจากโรคซึมเศร้าเกิดจากทั้งการมีปัญหาด้านจิตสังคมและเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงของสารเคมีในสมอง ดังนั้น การรักษาโรคซึมเศร้าที่ดีที่สุด คือการรักษาทางการแพทย์ร่วมกับการรักษาทางจิตใจ การรักษาทางการแพทย์ประกอบด้วย การให้ยาด้านเศร้า การรักษาด้วยไฟฟ้า (ในรายที่มีอาการรุนแรง) การให้ยาด้านโรคจิต (กรณีมีประสาทหลอน หลงผิดร่วมด้วย) ส่วนการรักษาทางจิตใจได้แก่ จิตบำบัด การให้การปรึกษา เพื่อแก้ไขปัญหาสังคมจิตใจ และการเรียนรู้ทักษะจัดการความเครียด สำหรับอาการซึมเศร้าระดับน้อย การออกกำลังกาย ๓๐-๔๕ นาที โดยหากเป็นการออกกำลังกาย แบบแอโรบิกก็ยังได้ผลดี การออกกำลังกายอย่างสม่ำเสมอ อย่างน้อย ๓ ครั้งต่อสัปดาห์ จะสามารถช่วยลดอาการซึมเศร้าได้ดี ความเครียดเกิดขึ้นได้กับทุกคน สาเหตุที่ทำให้เกิดความเครียดมีหลายอย่างเช่น รายได้ที่ไม่พอเพียงหนี้สิน ภัยพิบัติต่างๆ ที่ทำให้เกิดความสูญเสีย ความเจ็บป่วยเป็นต้น ความเครียดมีทั้งประโยชน์และโทษหากมากเกินไปจะเกิดผลเสียต่อร่างกายและจิตใจได้

กรณีที่ยกเป็นตัวอย่าง คือกรณีนักศึกษาแพทย์โคดติกเสียชีวิต หัวข้อข่าวหมอมูฟวี่ ๕ เครียดเรียนดังตึก รพ.ดับเนื้อหาของข่าวมีดังนี้ นายเวนกั วิธธรรม อายุ ๓๒ ปี นิสิตแพทย์จุฬาฯ ปี ๕ ดังตึกชั้น ๑๒ รพ.ภูมิพล ดับสยอง พ่อเชื่อเครียดเรื่องเรียน ระบุหนีสอบวิชากุมารเวชจนเพื่อนเรียนจบไปแล้ว ๒ ปีเผยบุคลิกชอบเล่นเกมกำลังภายในเหาะเหินเดินอากาศฟังเพลงร็อก ต่างประเทศ

ด้านทอ.แจ้งผู้ตายกำลังเข้าบ้นัดทางจิตแต่ชอบเบี่ยงนัดหมอ ส่งศพทำพิธีศาสนาที่บ้านเกิดโคราช จากการสอบถามพยาบาลที่เห็นเหตุการณ์ ทราบว่า ก่อนเกิดเหตุผู้ตายสวมเสื้อกาวน์ สะพายกระเป๋าเอกสารสีดำเดินเข้าไปในตัวตึก จากนั้นได้ขึ้นไปกระเบื้องชั้น ๑๒ วางกระเป๋าลงกับพื้นแล้วถอดรองเท้าทางเหมอลอย ครู่ต่อมาจึงป็นขอบปูนที่กั้นกระเบื้องสูงประมาณ ๑ เมตรครึ่ง แล้วกระโดดลงไปทันที

สาเหตุการฆ่าตัวตายนั้น จากการสอบถามอาจารย์ที่ดูแลนักศึกษาแพทย์ฝึกงาน ทราบว่า ผู้ตายเป็นแพทย์ฝึกหัดอยู่ที่โรงพยาบาลภูมิพล แต่ก่อนหน้านี้นี้ประมาณ ๑ เดือนอาจารย์คณะแพทยศาสตร์ จุฬาฯ พยายามโทรศัพท์ติดต่อให้ผู้ตายมาลงทะเบียนเรียนวิชากุมารเวช เพื่อนที่เรียนรุ่นเดียวกันเรียนจบไปเมื่อ ๒ ปีที่แล้ว อาจารย์จึงอยากให้เรียนจบตามเพื่อน ซึ่งวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน เป็นวันที่ผู้ตายต้องไปลงทะเบียนเรียน แต่ก็มาก่อนเหตุดังกล่าวขึ้น^{๑๙}

กรณีที่ยกเป็นตัวอย่างที่ ๒ คือหมอศิริราชเครียดถึงขั้น ๑๑พ.อรรถวิธ รัตสาร อายุ ๒๕ ปีแพทย์ประจำแผนกรังสีวิทยา โรงพยาบาลศิริราช กระโดดจากอาคารหอพักแพทย์ (แฟลต ๘ ไร่)อาคารเอนนรณไฟ แขวงศิริราช เขตบางกอกน้อย ลงมาเสียชีวิต นักเรียนแพทย์แผนกรังสีวิทยา โรงพยาบาลศิริราช เครียดจัดตัดสินใจชิง อาคารหอพักความสูง ๑๑ ชั้นดับสยอง แม่บ้านอาคารเผยพบผู้ตายมีอาการเหม่อลอยเดินไปมาอยู่หน้าลิฟท์ก่อนโดดลงมาจบชีวิตจากการตรวจสอบกล้องวงจรปิดที่ติดตั้งอยู่บริเวณชั้นที่ ๑๑ และจากการสอบถามแม่บ้านของอาคารทราบว่า เมื่อเวลาประมาณ ๐๙.๐๐ น. พบเห็นผู้ตายเดินลักษณะเหม่อลอยเดินวนเวียนไป-มาบริเวณหน้าลิฟท์ของชั้นดังกล่าว จนเพื่อนแพทย์ที่พักอยู่ในอาคารเดียวกัน ได้สอบถามว่าจะเดินทางขึ้นลิฟท์ไปพร้อมกันหรือไม่ แต่พ.อรรถวิธปฏิเสธที่จะขึ้นลิฟท์ไปจากนั้นก็ยังคงเดินวนเวียนอยู่นานจนกระทั่งมาทราบว่าผู้ตายนั้นกระโดดจากอาคารลงมาเสียชีวิต ส่วนสาเหตุคาดว่าน่าจะเกิดจากความเครียด เรื่องการเรียนเฉพาะทางที่ตนเองเรียนกับที่ปฏิบัติงานอยู่ จึงตัดสินใจจบชีวิตลงดังกล่าว จากนั้นเจ้าหน้าที่จะเรียกผู้ที่เกี่ยวข้องกับผู้ตายเป็นมาสอบสวนอย่างละเอียดอีกครั้ง เพื่อหาสาเหตุที่แท้จริงต่อไป^{๒๐}

จากกรณีตัวอย่างทั้งสองกรณีนั้นเหตุการณ์ที่ก่อความเครียดในชีวิตประจำวัน เป็นสาเหตุสำคัญในการกระตุ้นให้เกิดอาการซึมเศร้าครั้งแรกและยังเป็นตัวกระตุ้นการกลับเป็นซ้ำของ

^{๑๙} ผู้จัดการ ออนไลน์ วันที่ ๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๘. นิสิตแพทย์จุฬาฯ ดิ่งชั้น ๑๒ ร.พ.ภูมิพล ดับสยอง. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.manager.co.th/Crime/ViewNews.aspx?NewsID=9480000156141> [๑ ธ.ค.๒๕๕๖].

^{๒๐} ไทยรัฐออนไลน์ วันที่ ๑ กค. ๒๕๕๕. สถล! หมอศิริราชเครียดถึงตึกหอพักดับ. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.thairath.co.th/content/region/274257> [๑ ธ.ค. ๒๕๕๖] .

โรคซึมเศร้า เหตุการณ์ที่ก่อความเครียดดังกล่าว เช่นการเศร้าโศกเสียใจ ประสบปัญหาการเรียนและ การงาน การสูญเสียความมั่นใจตนเองซึ่งผู้ที่มีความไวจะป่วยหรือป่วยอยู่ก่อนแล้วหรือกำลังบำบัด อยู่ เมื่อประสบเหตุการณ์เหล่านี้ก็อาจเกิดอาการซึมเศร้าได้ทันทีแต่ก็มีบางรายที่มีอาการซึมเศร้าหรือ เป็นโรคซึมเศร้าเองโดยไม่สามารถระบุเหตุการณ์ที่ก่อให้เกิดความเครียดได้ โดยเฉพาะในรายที่มี อิทธิพลด้านพันธุกรรมรุนแรง

ลักษณะบุคลิกภาพส่วนตัวบางอย่างก็เป็นปัจจัยที่ทำให้เสี่ยงต่อการเป็นโรคซึมเศร้า เช่น คนที่มองโลกแง่ร้ายอยู่เสมอ คนที่ใช้วิธีหลีกเลี่ยงหรือหนีปัญหา และคนเก็บกดอารมณ์ไม่แสดงออก แม้ในสถานการณ์ที่สมควร แนวทางการดูแลรักษาภาวะซึมเศร้าและผู้มีความเสี่ยงต่อการฆ่าตัวตาย ก็คือความรู้เรื่องโรคซึมเศร้า

โรคทางกายและยาบางชนิดสามารถทำให้เกิดอาการซึมเศร้าได้ เช่น โรคไข้หวัดใหญ่ ระดับอักเสบ โรคไทรอยด์ โรคเลือดจาง โรคเบาหวาน ยาคุมกำเนิดบางชนิด สุราหรือแอลกอฮอล์ ยา โรคหัวใจและยาลดความดันโลหิตบางประเภท เป็นต้น

กล่าวโดยสรุปโรคซึมเศร้าเกิดจากผลรวมของสารในสมองผิดปกติและพันธุกรรมโดย มักมีผลกระทบจากบุคลิกภาพและความเครียดในชีวิตเป็นสาเหตุร่วมทำให้เกิดอาการป่วยขึ้น โรคซึมเศร้าเป็นโรคที่สารเคมีในสมองเสียความสมดุลและความเครียดในชีวิตทำให้อาการของโรค เป็นมากขึ้นโรคซึมเศร้ามีอาการที่ส่งผลกระทบต่อความคิดความรู้สึกการปฏิบัติหน้าที่การทำงานและ ชีวิตประจำวัน ยาต้านเศร้าช่วยระงับอาการซึมเศร้าได้ดีแต่ต้องใช้เวลาและต้องทานยาอย่างต่อเนื่อง ให้นานพอเพื่อป้องกันการกลับซ้ำอีก

รู้จักโรคซึมเศร้าการป้องกันโรคซึมเศร้าในปัจจุบันยังไม่มีวิธีการใดที่เห็นผลชัดเจนว่า สามารถป้องกันการเกิดโรคซึมเศร้าได้ วิธีการที่ดีที่สุดขณะนี้คือ การดูแลสุขภาพจิตการคัดกรอง เพื่อให้รู้ได้เร็วตั้งแต่เริ่มมีอาการแล้วเข้ารับการดูแลรักษาอย่างถูกต้องทันที

จากกรณีตัวอย่างทั้งสองกรณีนั้น อธิบายแบบพระพุทธศาสนาแผนปัจจุบันมีสมุฏฐานที่ เหมือนกันคือสาเหตุเกิดจากอาการเครียดที่มาจากจิตสมุฏฐาน (จึงเกิดซึมเศร้า) และคิดฆ่าตัวตายซึ่ง เป็นโรคที่เกิดจากกรรม จิต อุดู อาหาร การวิเคราะห์ว่ามาจากสาเหตุหรือสมุฏฐานทั้ง ๔ ประเด็นนี้ คือเพื่อนรุ่นเดียวกันจบหมดแล้วเหลือคนเดียวเลยคิดมาก บวกกับไม่มั่นใจตนเองว่าทำได้ จิตตกก็ เพราะสมุฏฐานของรูปและโรคที่เกิดจากธาตุไฟสัมพัทธ์กับธาตุลม ธาตุน้ำและธาตุดิน อธิบายแบบ แผนปัจจุบันคือ พลังงานของธาตุไฟที่เกิดจากกรรมทำงานผิดปกติสัมพันธ์กันกับน้ำดีในฝัก ไป กระตุ้นเซลล์สมอง จะมีอาการทางสมอง รูปและโรคที่สัมพันธ์กับสมุฏฐานของจิต คือธาตุลม การ ไหลเวียนของโลหิต จะมีอาการทางระบบประสาท อารมณ์ จิตใจไปสัมพันธ์กับธาตุน้ำ ที่เกิดจาก

อุตุ ทำให้มีอาการคลุ้มคลั่ง เป็นบ้า ขาดสติ สัมพันธ์กับธาตุดินที่เกิดจากอาหาร(การไม่รับประทาน อาหารหรือทานไม่ตรงเวลา)ทำให้โครงสร้างของร่างกายเสียสมดุล จึงเกิดอาการเครียดและฆ่าตัว ตายดังกล่าว แต่คนที่เสียชีวิตแล้วยังคงมีอุตุอยู่ตลอดแม้กระทั่งตายเป็นปกติ คำว่าอุตุในที่นี้ได้แก่ ความเย็นและความร้อนคือธาตุไฟนั่นเองความร้อนเรียกว่าอุณหเตโช ความเย็นเรียกว่า สิตเตโช อุตุ นี้เป็นต้นเหตุหรือสมุฏฐานทำให้เกิดรูปขึ้นได้ทั้งในสิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ทำให้เกิดเป็นพลังความ ร้อนขึ้นในร่างกายและเกิดขึ้นตั้งแต่ฐิติขณะของปฏิสนธิจิตเรื่อยมาจนกระทั่งเป็นซากศพ (จิตดวง หนึ่ง ๆ มี๓ ขณะคืออุปาทกขณะ ฐิติขณะและภังคักขณะ)คือ ขณะเกิดขึ้น ขณะตั้งอยู่ และขณะดับไป เรียกว่า อนุขณะของจิต

การนำมาประยุกต์ใช้ป้องกันและดูแลสุขภาพแบบแผนปัจจุบันได้อย่างยั่งยืน (แนวทางตามคัมภีร์พระพุทธศาสนาแบบพุทธบำบัด) ให้ใช้สมาธิและปธานสังขารในอิทธิบาท ๔ สมาธิ คือความตั้งอยู่แห่งจิต ความดำรงอยู่แห่งจิต ความมั่นอยู่แห่งจิต ความไม่ส่ายไปแห่งจิต ความไม่ฟุ้งซ่านแห่งจิต ภาวะที่จิตไม่ส่ายไป ความสงบ สมาธิทริย สมาธิพละ สัมมาสมาธิ คือ สมาธิ ปธานสังขาร คือการปรารภความเพียรทางใจ ความขะมักเขม้น ความบากบั่น ความตั้งหน้า ความพยายาม ความอดุสาหะ ความทนทาน ความเข้มแข็ง ความหมั่น ความก้าวไปอย่างไม่ ท้อถอย ความไม่ทอดทิ้ง ฉันทะความไม่ทอดทิ้งธุระ ความประคับประคองธุระไว้ด้วยดี วิริยะ วิริ ยินทรีย์ วิริยพละ สัมมาวายามะ คือ ปธานสังขาร อิทธิบาท ๔ธรรมะที่เป็นข้อปฏิบัติแห่ง ความสำเร็จในกิจใดๆ ก็ตามเรียกว่า อิทธิบาท อันประกอบด้วย ฉันทะ ความพอใจ วิริยะ ความเพียร พยายาม จิตตะ ความใส่ใจจดจ่อ และวิมังสา ความพิจารณาไตร่ตรองปรับปรุงให้ดีขึ้นเป็นคุณธรรม ที่ควรนำมาใช้ในการประกอบกิจการงาน การเรียนต่างๆ และนำมาใช้ในการปฏิบัติธรรม ถ้าเรา สามารถฝึกคุณธรรมนี้ให้เกิดขึ้นแล้ว การงาน การเรียนต่างๆ จะสำเร็จสมความมุ่งหมายในการ ปฏิบัติสมาธิก็จะทำให้เข้าถึงธรรมได้ในที่สุด ^{๒๑} อธิบายแบบแผนปัจจุบันว่าสมุฏฐานที่เกิดจากจิต (ธาตุลม)ให้รักษาที่จิต(ธาตุลม) ให้ดับด้วยอิทธิบาท ๔ดับแบบถาวรทั้งกรรม จิต อุตุ และอาหารดัง พระพุทธเจ้าตรัสว่าภิกษุทั้งหลายก็ความดับโดยไม่เหลือความสงบระงับความดับสูญแห่งจักขุ วิญญาน แห่งโสตวิญญาน แห่งฆานวิญญาน แห่งชีวหาวิญญาน แห่งกายวิญญาน แห่งมโน วิญญาน^{๒๒}นี้เป็นความดับโดยไม่เหลือแห่งทุกข์ เป็นความสงบระงับแห่งโรค เป็นความดับแห่งชรา และมรณะ

^{๒๑}อภ. วิ.(ไทย) ๓๕/๔๕๖/๓๕๒.

^{๒๒}ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๒๓/๓๑๖, ดูเทียบ ส.นิ. (แปล)๑๖/๒/๓,อภ.วิ. (แปล) ๓๕/๑๒๑/๘๑.

ดังในเรื่องภิกขุแสวงหาความดับของมหาภูตรูป ๔^{๒๓} ว่าอยู่ที่ไหนหนอ แต่ควรถามว่า ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ ย่อมตั้งอยู่ไม่ได้ในที่ไหน นามและรูปย่อมดับสนิทในที่ไหน^{๒๔} ในปัญหานี้มีคำตอบดังนี้ ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ ย่อมตั้งอยู่ไม่ได้ใน วิญญูณ^{๒๕} ซึ่งเป็นที่มองไม่เห็น ไม่มีที่สุดแต่มีท่าข้าม^{๒๖} โดยรอบด้าน ย่อมตั้งอยู่ไม่ได้ในวิญญูณนี้ เช่นเดียวกัน นามและรูปย่อมดับสนิทเพราะ^{๒๗}ดับไป นามและรูปนั้นก็ย่อมดับสนิทในที่นั้น^{๒๘}

ภิกขุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับเห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในจักขุย่อมเบื่อหน่าย แม้ใน โสตะ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในฆานะย่อมเบื่อหน่ายแม้ในจิหวาย่อมเบื่อหน่ายแม้ในกาย ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในมนโอเมื่อเบื่อหน่ายย่อมคลายกำหนดเพราะคลายกำหนดจิตย่อมหลุดพ้น เมื่อจิตหลุดพ้น แล้วก็รู้ว่า หลุดพ้นแล้วรู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้วอยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำ^{๒๙} เสร็จแล้วไม่มีกิจอื่น^{๓๐} ดูกรภิกขุทั้งหลาย ภิกขุเมื่อเจริญ กระทำให้มาก ซึ่งอิทธิบาท ๔ อย่างนี้ย่อมกระทำให้แจ้ง เจโตวิมุติ ปัญญาวิมุติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ใน ปัจจุบัน เข้าถึงอยู่.^{๓๑} โทษของการฆ่าตัวตายคน คน รวมทั้งสิ่งมีชีวิตทั้งหลายในวัฏสงสารนั้น เมื่อ ตายแล้วจะเกิดใหม่เป็นอะไร หรือจะไม่ต้องเกิดอีกนั้น ก็ขึ้นกับสภาวะจิตตอนใกล้จะตาย ที่เรียกว่า มรณัสสนาวิถิ เป็นสำคัญ คือถ้าขณะนั้นจิตผ่องใส ไม่เศร้าหมองด้วยกิเลส ก็จะไปเกิดใหม่ในภพภูมิ ที่ดี คือ สุกตภูมิ แต่ถ้าขณะนั้นจิตเศร้าหมอง ไม่ผ่องใส เพราะถูกกิเลส หรืออุปกิเลสครอบงำแล้วคน ทั่วไปก่อนฆ่าตัวตายนั่น จิตจะโน้มไปในทางโทสะอย่างแรงกล้า (ความโกรธ เศร้า หดหู่ หมดหวัง กลัว ความทุกข์ทางใจทั้งหลาย) เพราะกรรมคาแล้ว ชีวิตของตนย่อมเป็นที่รักยิ่งของคนทั่วไป คน ทั่วไปนั้นเมื่อรู้ตัวว่าความตายกำลังจะมาถึง จะมีความหวาดหวั่น พลั่นพลึง กลัวตาย และจะพยายาม ทำทุกวิถีทางเพื่อรักษาชีวิตเอาไว้ แม้จะต้องอยู่อย่างยากลำบาก ก็ยังดีกว่าจะต้องตายไป แม้สัตว์ ทั้งหลายก็ยังดิ้นรนเพื่อหนีความตาย

ดังนั้นคนที่จะสามารถฆ่าตัวตายได้นั้น ขณะนั้นจะต้องถูกความทุกข์ทางใจ (ทุกข์ทางใจ ทุกชนิด เป็นจิตที่มีโทสะเป็นมูล) ครอบงำอย่างรุนแรง จึงจะสามารถทำลายชีวิตอันเป็นที่รักยิ่งของ

^{๒๓}ที.สี. (ไทย) ๕/๔๘๗/๒๑๖.

^{๒๔}ที.สี. (ไทย) ๕/๔๘๘/๒๒๐.

^{๒๕}วิญญูณ ในที่นี้หมายถึง พระนิพพาน (ที.สี. อ. (ไทย) ๔๕๕/๓๒๖).

^{๒๖}ท่าข้าม ในที่นี้หมายถึง กัมมัญฐาน ๓๘ ประการ (ที.สี. อ. (ไทย) ๔๕๕/๓๒๗)

^{๒๗}วิญญูณจริมกวิญญูณบ้าง อภิสังขารวิญญูณบ้าง (ที.สี. อ. (ไทย) ๔๕๕/๓๒๗)

^{๒๘}ที.สี. (ไทย) ๕/๔๕๕/๒๒๐.

^{๒๙}ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๑/๒.

^{๓๐}ส.ม. (ไทย) ๑๕/๘๑๕/๓๘๒

ตกลงได้ ซึ่งความทุกข์ทางใจ หรือโทสมูลจิตนี้ อาจจะมีสาเหตุจากเรื่องทางใจ หรือเรื่องทางกายก็ได้ เช่น ออกหัก ผิดหวัง เป็นหนี้สินล้นพ้นตัว ความล้มเหลวในชีวิต เมื่อเป็นดังนี้แล้ว หลังจากตายไปก็ย่อมจะต้องไปเกิดในทุกข์โดยไม่ต้องสงสัยและด้วยความรุนแรงของไฟโทสะที่ครอบงำจิตใจนั้น ทุกคติภูมิที่วาทักังไม่พ้นนรกอย่างแน่นอน เพราะเป็นภพภูมิที่มีสภาพใกล้เคียงกับโทสะที่สุดนั่นเองอย่างไรก็ตาม ผู้ที่คิดสั้นจะยุติปัญหาด้วยการฆ่าตัวตายนั้น ขอให้คิดดูให้ดี เพราะนอกจากจะต้องไปพบกับทุกข์ครั้งใหม่ในนรก ซึ่งเป็นทุกข์ที่รุนแรงกว่าแล้ว ยังเป็นการสร้างทุกข์ สร้างปัญหาให้กับคนอื่นๆ ที่ยังมีชีวิตอยู่ ให้ต้องรับความทุกข์ที่เขาไม่ได้ก่ออีกด้วย”

สรุปในแง่ของความสัมพันธ์ระหว่างสมุฏฐานของรูป และโรค กับการแพทย์แผนปัจจุบัน พบว่า สมุฏฐานของโรคนั้นมีความสัมพันธ์กับสมุฏฐานของรูป เช่น โรคโดยกำเนิดมีความสัมพันธ์กับกรรม จิต อุดู และอาหาร โรคติดเชื้อมีสัมพันธ์กับสมุฏฐานของรูป ๓ ประการ คือ กรรม อุดู และอาหาร, โรคเกิดจากเนื้องอก มีความสัมพันธ์กับสมุฏฐานของรูป ๔ ประการ คือ กรรม อุดู จิต อาหาร เป็นต้น

๑๑ มาโนช หล่อตระกูล, การฆ่าตัวตาย การรักษาและการป้องกัน, พิมพ์ครั้งที่ ๑ (กรุงเทพมหานคร: บริษัทปิยอนด์ เอ็นเทอร์ไพรซ์ จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๓.